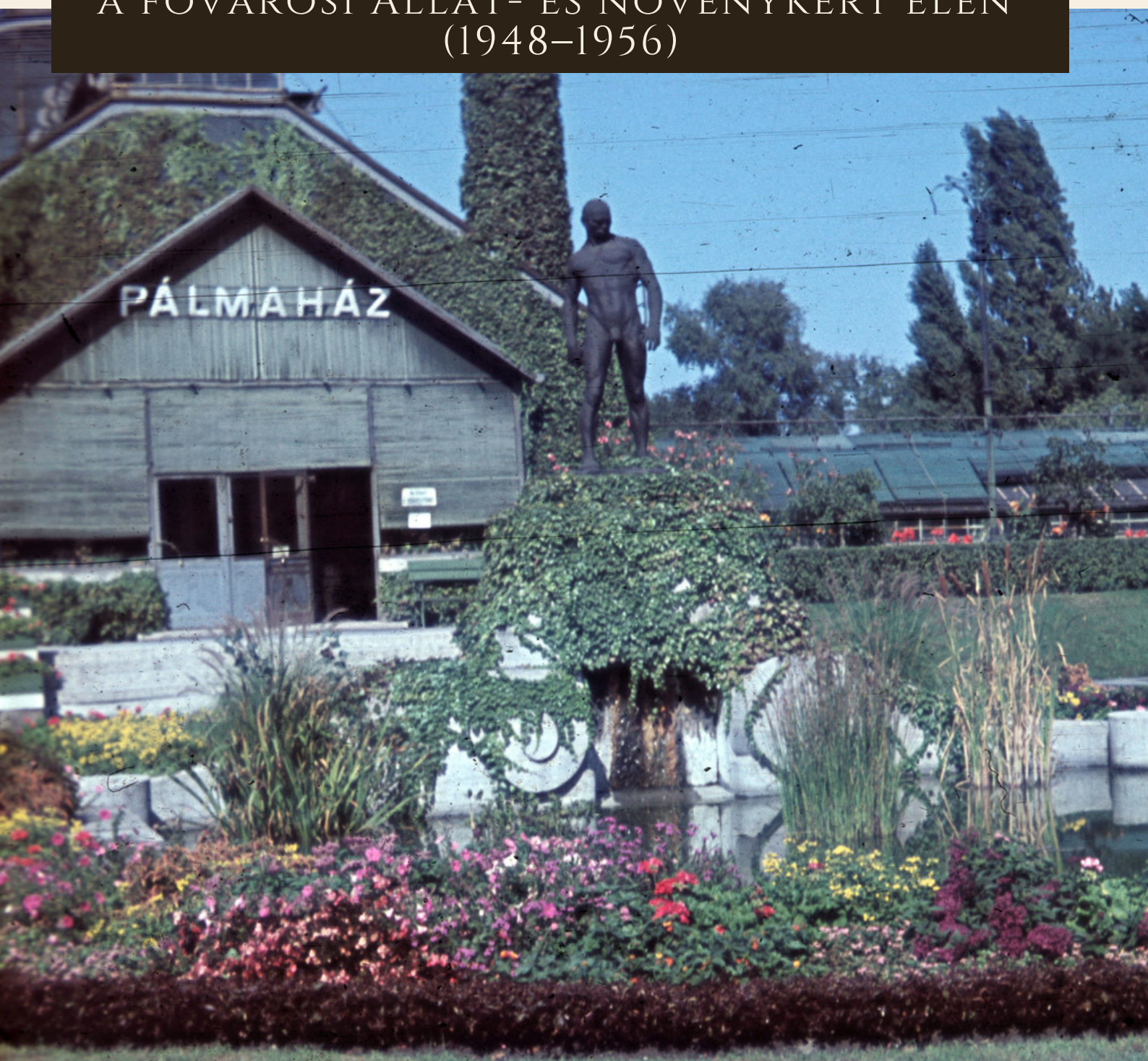

CLIO MŰHELYTANULMÁNYOK

2021/1. SZÁM

MUNKÁSIGAZGATÓK
A FŐVÁROSI ÁLLAT- ÉS NÖVÉNYKERT ÉLÉN
(1948–1956)

MAUTNER ZOLTÁN

Főszerkesztő:
Gellért Ádám

Szerkesztőbizottság:
Bödők Gergely
Fóris Ákos
Gellért Ádám
Tóth Eszter Zsófia

Felelős szerkesztő: Tóth Eszter Zsófia

© Mautner Zoltán, 2021
© Clio Intézet, 2021

A kiadvány a Miniszterelnökség támogatásával jelenik meg.

Kiadó: Clio Intézet

Felelős kiadó:
Clio Intézet Nonprofit Kft.
1145 Budapest, Mexikói út 47/A. fszt. 2.

ISSN 2630-8967
<https://www.clioinstitute.hu/muhelytanulmanyok>

Borítókép: Az Állatkert az 1955-ben. Fortepan képszám: 129207.

CLIO INTÉZET
BUDAPEST

www.clioinstitute.hu
www.facebook.com/clioinstitute

TARTALOMJEGYZÉK

4 BEVEZETÉS

5 LÁNG ISTVÁN, AZ ÁLLATKERT SZTÁLINJA

6 *Cipészből állatkerti vezető*

8 *Fogadtatása a városligeti intézményben*

12 *Létszámleépítések politikai vonalmércével*

17 *Az állatkert vezetése pártpolitikai szempontok szerint*

24 *Láng István bukása*

27 KÁROLYI JÓZSEF, A MÁSODIK MUNKÁSIGAZGATÓ

27 *A cipészt váltja a vasesztergályos*

29 *Látványos fejlődés és konfliktusok a színpalak mögött*

32 *Új munkásigazgató, hasonló problémák*

35 *Intézményvezetőből üzemigazgató*

36 ÖSSZEGZÉS

39 FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

I. Bevezetés

„Nálunk is volt egy kis Sztalin,¹ az első munkásigazgató, aki a legjobb dolgozókat űzte el a kertből és munkahelyükről”.² Ez a mondat hangzott el 1956. március 29-én a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) állatkerti³ alapszervezetének zárt tagértekezletén. A gyűlésen harmincegyen vettek részt a városligeti intézmény negyvenfős párttagságából, és többen is kifejezték döbbenetüket, értetlenségüket a Szovjet Kommunista Párt XX. kongresszusán leleplezett sztálini személyi kultusszal kapcsolatban. Az ott elhangzott hrucsovi titkos beszéd hatására országszerte megindult egy enyhülési folyamat, aminek következtében a rendszerkritikus kijelentések már nem számítottak pártvétségnek. Így kerülhetett Sztálinnal negatív párhuzamba Láng István egykori munkásigazgató, aki 1948 februárjától 1951 májusáig dolgozott az állatkertben. Az értekezletről készült jegyzőkönyv szerint az elhangzott megállapításra nem reagáltak a jelenlévők⁴, ami nem meglepő, hiszen többen is ott voltak azok közül, akik korábban az említett állatkerti vezetővel szoros együttműködésben és egyetértésben dolgoztak. Károlyi József sem kommentálta a kijelentést, pedig ő volt a városligeti zoológiai és botanikus kert másik munkásigazgatója. Igaz, az elhangzottak idejében már „csak” üzemigazgatói pozícióban volt, ugyanis ekkor már közel fél hónapja – nyolc év után – dr. Anghi Csaba személyében ismét tudományos alapon választott vezetője volt az intézménynek.

Az állatkert vezetőiről, az intézmény múltjáról született ismeretterjesztő írásoknak köszönhetően általában sok információ áll rendelkezésünkre. Ez alól kivételt képeznek az 1948 és 1956 között az intézményben működő munkásigazgatók, akikről alig tudunk valamit. Kettejük közül Láng Istvánt a városligeti kert lezüllesztőjeként, a szakembergárda elűzőjeként tartja számon az állatkerti szakirodalom, míg utódja Károlyi József sokkal kedvezőbb megítélésben részesül az utókor szemében.⁵ Személyükkel, munkásságukkal kapcsolatban ez idáig levéltári kutatás nem történt, így a nagy múltú fővárosi kulturális intézmény ezen korszaka a mai napig is csak felületesen ismert.

A kutatásom célja az volt, hogy feltárjam azt, milyen út vezetett ahhoz, hogy az akkor

¹ Az 1950-es években sajátos nyelvi forma volt, hogy Sztálin nevét Sztalinként emlegették Magyarországon, „á” nélkül. Valószínűleg ez a változat jobban idomult a magyar nyelvhasználathoz.

² BFL, XXXV.109.c. 242. ő.e. Taggyűlés. Zárt tagértekezlet. 1956. március 29.

³ 1949-ben Székesfővárosi Állat- és Növénykert volt az intézmény neve (levélpapíron és pecséten is). 1950–2001 között a Budapest Főváros Állat- és Növénykertje nevet viselte, 2001-től Fővárosi Állat- és Növénykertnek hívják.

⁴ Uo.

⁵ Anghi, 1956: 30–31.; Szidnainé, 1991: 106–107.

több mint 80 éves állatkert élére egy cipész került, és mennyire állják meg a helyét a személyével szembeni vádak. Fontos kérdés továbbá, hogy miért váltotta őt egy vasesztergályos, és milyen új irányvonalat képviselt a következő intézményvezető.

Továbbá azt vizsgálom, hogy az államosítás és a munkáshatalom szimbolikus kifejezését megtestesítő munkásigazgatók mennyire feleltek meg a velük szemben támasztott követelményeknek Magyarország egyik legsokoldalúbb kulturális intézményében.

II. Láng István, az állatkert Sztálinja

Láng István múltjával és a fővárosi zoológiai és botanikus kertben végzett munkásságával kapcsolatban az állatkert történetírói nem sok támpontot adnak, legtöbbször nem is említik, vagy egy az egyben átveszik az elődöktől származó információkat.⁶ Mindössze két olyan leírás született a három évig regnáló vezetőről, amely érdemi információkat tartalmaz. Dr. Anghi Csaba, az állatkert későbbi igazgatója 1956-ban így nyilatkozott róla: „Már Nádler idejében is, de nyugalomba vonulása után egy Láng nevű ember garázdálkodott itt – mint igazgató. Jellemzésül csak annyit, hogy nem egy becsületes, régi dolgozót bocsátott el, mérhetetlen kárt okozva az Intézménynek. Szakismeretei kiválóan abból a tényből, hogy az őzről azt hitte, hogy az a fiatal szarvas”.⁷ Az intézmény neves vezetője valószínűleg személyesen nem találkozott az egykori munkásigazgatóval, értesüléseit minden bizonnyal a kert alkalmazottjaitól szerezte. Szidnainé Csete Ágnes pedig ezt írta Láng kinevezésének körülményeiről és igazgatóságáról 1991-ben megjelent könyvében: „Így nevezte ki a hatalomra jutott sztálinista diktatúra az állatkert igazgatójának Láng István cipőfelsőrész készítő munkást [...] Az intézmény élére való kinevezését pártfeladatnak tekintette. Munkáját az aktuális politikai elvárásnak megfelelően igyekezett elvégezni. Feltétlen értékelendő tevékenységében, hogy nem vagy ritkán szólalt bele a szakterületek ügyeibe. A személyi és politikai vonatkozású dolgokat viszont «elhűven» kézben tartotta”.⁸ A jóval részletesebb és pozitívabb leírás már több évtizeddel az események után született, azonban forrása szintén nincs megjelölve.⁹

⁶ A romokból újjászülető Állatkert, 2015; Az Állatkert története, 2016.

⁷ Anghi, 1956: 30.; 1953. november 5-én Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtó Bizottságának ülésén is elhangzott az eset. A felszólaló bizottsági tag visszaemlékezésében Láng szabotázzsal vádolta meg az állatápolókat, mert szerinte azok az elégtelen etetés miatt nem lettek őzekből szarvasok. BFL, XXIII.102.a.1. 1953. november 5. 119.; Még Anghi Csaba igazgatósága alatt is komoly munkaerőhiánnyal küzdött az intézmény, amit a későbbi tudományos igazgató az egykori cipész hibájának tartott.

⁸ Szidnainé, 1991: 106. Szidnainé 1991-ben megjelent könyvében az 1948–1956-ig terjedő korszakra csak nagyvonalakban utal. A munkásigazgatókkal kapcsolatban igyekezett inkább a pozitívumokat kiemelni.

⁹ Az egykori cipész a II. világháború után eredeti szakmáját elhagyva a fővárosi közigazgatás

1. *Cipészből állatkerti vezető*

Láng István József Budapesten, a II. kerületben született 1902-ben, és hat elemi iskolát végzett. Édesapja cipész volt, ő is ugyanazt a pályát választotta.¹⁰ Az egykori állatkerti vezető korábbi szakmájával kapcsolatban tévesen a „cipőfelsőrész-készítő” honosodott meg az állatkerti szakirodalomban. Valamennyi rendelkezésünkre álló hivatalos dokumentumban Láng szakmája cipészként, cipézmesterként van feltüntetve,¹¹ illetve a munkatársai is több ízben suszterként gúnyolódtak rajta.¹² Elképzelhető, hogy Láng egy időben cipőfelsőrész-készítőként is tevékenykedett, de a szakképesítésre vonatkozó előírásokat szigorúan vették. Jó példa erre egy másik állatkerti dolgozó fegyelmi ügye 1953-ból. Az illetőt azzal vádolták, hogy a párttagsági könyvébe a szakmájának azt tüntette fel, hogy cipész, miközben cipőfelsőrész-készítő képesítése volt. Annak ellenére, hogy a dolgozó azzal érvelt, hogy egy évig ténylegesen cipészként dolgozott, mégis dorgálással büntették a szakmai megjelölés meghamisításáért.¹³

Láng István 1931-ben házasodott meg, egy nála 13 évvel idősebb özvegy nőt vett el.¹⁴ Az esküvő után alig fél évvel Németországba távozott, ahol későbbi elmondása szerint

kötelékébe lépett, így 1951-ig tartó tevékenységének néhány mozzanata a hivatali szférában keletkezett dokumentumok segítségével megismerhetővé vált (BFL, IV.1409.c.). Ez mellé társulnak az állatkerti MDP alapszervezetben készített jegyzőkönyvek, melyek többé-kevésbé részletesen rögzítették a pártszervezet gyűlésein, értekezletein és pártnapjain elhangzott szavait (BFL, XXXV.109.c.). Ezeket a forrásokat egészíti ki az állatkert részben fennmaradt hivatalos levelezése a felettes hatóságokkal (BFL, XXIII.114.), valamint az állatkert főigazgatói irattárának dokumentumai (BFL, VIII.3821.). Károlyi József múltjáról a Csepel Művek személyzeti iratai nyújtanak további információkat (BFL, XXIX.2001.). Az állatkerti pártszervezet iratai két őrzési egységben (ő.e.), négy dossziében, évenként elkülönítve, de változó csoportosításban maradtak fent. A témacsoportokhoz külön leltár is készült, azonban ezeken a dokumentumok legépelésének/irattározásának időpontja szerepel, ami néhány nappal eltér az események dátumától. Tanulmányomban a gyűlések, értekezletek, jegyzőkönyvek és jelentések tényleges időpontját tüntetem fel. Az állatkerti MDP alapszervezet iratai közül az 1948-as, és az 1956-os év hiányos. Az alapszervi iratok többsége egyoldalas, de a többoldalas iratokról is gyakran hiányzik az oldalszámozás.

¹⁰ BFL, XV.20.1. XXXIII.1.a. A431. tekercs. II. kerület születési anyakönyvek. Folyószám: 972/1902.; BFL, IV.1420.m. Láng István József. Az egykori cipész valamikor 1949. előtt közigazgatási képesítő tanfolyamon is részt vett. BFL, VIII.3821. 6. doboz. Levelezések 1949–1956. (2). Munkakörök kulcsszám szerinti sorrendben. 1949. július 7.

¹¹ A tévedésen, illetve félreértésen alapuló információ forrása ma már kideríthetetlen. A lábbelikkel kapcsolatos szakmák a csizmadia, a cipőfelsőrész-készítő, a cipőtűző, a papucsos és a cipész volt, amelyek a képesítés tekintetében egyértelműen elkülönültek. Láng István a ranglétrát végigjárva először tanonc, azután cipészsegéd, majd cipész lett. BFL, IX.2016.c. 69. doboz. 4690-es segédkarton. Láng István József.; BFL, IV.1479.d X. kerületi Elöljáróság iratai. Iparügyi nyilvántartások. 3. kötet. „A” iparlagstrom 1921–1934. 219. oldal 88. sorszám.

¹² BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (2). VII. csoport: Szakszervezeti taggyűlés és termelési értekezlet. Szakszervezeti taggyűlés. 1951. május 11.; BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Fegyelmi ügyek jegyzőkönyvei. 1949. augusztus 4.

¹³ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (2). Fegyelmi ügyek. Alapszervi fegyelmi jegyzőkönyv. 1953. január 20.

¹⁴ BFL, XV.20.1. XXXIII.1.a A1003. tekercs. X. kerület házassági anyakönyvek. Folyószám:

önálló cipészként dolgozott kilenc éven át. Hivatását komolyan vette, tisztségeket töltött be a Budapesti Cipészsegédek Szakegyletében, sőt egy cikke is megjelent 1942-ben a *Cipészek és Cizmadiák Lapjában*. A Magyar Kommunista Pártba (MKP) 1945-ben lépett be.¹⁵

A II. világháború után Láng felcserélte a suszter szakmát a közigazgatásira. Lakhelyén, a XII. kerületben az előjáróságon az MKP képviselőjében előjáró-helyettes, tiszteletbeli, majd állandó tanácsjegyző lett. A pozícióhoz szükséges képesítés alól felmentést nyert.¹⁶ A fővárosi választások után a városházi pozíciókat felosztották egymás között a legtöbb szavazatot kapott pártok. A két szocialista testvérpárt, a szociáldemokraták és a kommunisták pártközi megállapodás alapján egyeztek meg egymás között a számukra jutó helyek betöltésében. Így lett Láng István Dr. Csépay Pál kisgazdapárti kerületi előjáró helyettese, Karczag Géza szociáldemokrata üzemtulajdonossal együtt. A XII. kerületi tanácsjegyzővel és helyetteseivel az összes városházi párt kerületi szervezete elégedettségét fejezte ki, hangsúlyozva, hogy a véleményük a lakosság visszajelzésén alapul.¹⁷

Az egykori cipész hivatalnoki tevékenységéről keveset tudunk, de azt igen, hogy 1947-ben fegyelmi eljárás indult ellene, ugyanis több panaszos levél érkezett, hogy Láng jogtalanul szállította el ingóságait és bútorait még 1945-ben. A kerületben elszállásolt orosz parancsnokságok, illetve tisztek bútorzatigényét úgy elégitették ki, hogy az ismeretlen helyen tartózkodó – feltételezésük szerint nyugatra menekült – kerületi lakosok ingatlanjaiba behatoltak, és elvitték a berendezési tárgyakat. A tizenhét kerületi rekvirálásból három esetben érezték úgy a kárvallottak, hogy jogtalanul vitték el bútorait, és panasszal fordultak az előjárósághoz, ezért indult meg az eljárás Láng ügyében. A tanúkihallgatások után a fegyelmi eljárást megszüntették. Azt állapították meg, hogy az előjáró-helyettes szabályosan és a lakosság számára hasznosan járt el a bútorrekvirálási ügyekben, a panaszos esetekben gondatlanságot nem követett el, munkáját megfelelően látta el.¹⁸

Láng Istvánt még az eljárás alatt, 1948 februárjában „a hivatali szolgálat érdekében” áthelyezték a Székesfővárosi Állat- és Növénykerthez igazgatóhelyettesi pozícióba.¹⁹ A szükséges képesítés alól ekkor is felmentést kapott. Ez a lépés egy harmas áthelyezés keretében történt meg, Láng István helyére egy másik kerületből neveztek ki utódot, az

600/1931.

¹⁵ BFL, XVII. 1502.b. 15327. szám. Láng István József. Azt, hogy Láng 1942 és 1945 között mit csinált nem tudjuk, ugyanis 1942-ben az iparjogosítványát megszüntették. BFL, IV.1483.b XIV. kerületi Előjáróság iratai. Iparlajstrom kötetek. 1. kötet. Iparlajstrom 1935–1944. 170., 266. sorszám.

¹⁶ BFL, IV.1420.m. Láng István József.

¹⁷ BFL, IV.1409.c. I. 3986/1945 (I. 11415/1945).

¹⁸ Uo. 1879/1946. (I. 16061/1948).

¹⁹ Uo. 1628/1948. (I. 3047/1948).

egykori cipész pedig Kelemen János népjóléti tanácsos helyére került az állatkerthez, aki ekkor éppen 19 napja töltötte be az igazgatóhelyettesi pozíciót a városligeti intézménynél.²⁰ Ekkor az igazgatóhelyettesi tisztséget dualista módon töltötték be, ugyanis Werner Pál gazdasági tisztt is ezt a tisztséget birtokolta.²¹ Werner elsősorban a gazdasági és adminisztrációs ügyeket intézte, míg Láng a munkaversenyek, a munkásügyek és a hároméves terv ellenőrzését kapta feladatul.²²

Az áthelyezési iratok nem tartalmazták, hogy miért éppen az állatkerthez került az egykori cipész. Valószínűleg az intézmény vezetői és dolgozói sem voltak tisztában 1948-ban, hogy ki, illetve kik álltak a döntés háttérében. Információt csak Láng István későbbi beszámolójából tudunk, amikor az állatkerti MDP alapszervezet titkára kérdőre vonta 1949 szeptemberében, hogy miként került annak idején az intézményhez. Láng elmondása szerint őt „Nagybudapest Káderosztálya javaslatára a főváros” nevezte ki a városligeti kerthez.²³ Azt nem említette, hogy miért pont őt találták alkalmasnak a zoológiai és botanikus kert egyik vezető pozíciójának betöltésére. A párttitkár azonban tovább faggatózva arra is rákérdezett, hogy miért lett az előjáróságtól leváltva. Láng válaszában korábbi németországi tartózkodását hozta fel indokként, illetve, hogy „ott a lakáshivatalban egyeseket előnybe részesített”.²⁴

2. Fogadtatása a városligeti intézményben

A székesfővárosi alkalmazottakat a polgármester nevezte ki, a személyzeti döntésekbe sem az állatkert vezetőségének, sem a dolgozók érdekképviselőinek nem volt beleszólási joga. Láng István áthelyezése az állatkerthez kritikus időpontban történt, ugyanis Nádler Herbert, aki 19 éven át vezette az intézményt, 1948 márciusában jelentette be nyugdíjba vonulási szándékát.²⁵ Ez után a városligeti kert vezetésével kapcsolatos kérdések napirendre kerültek, a belső ellentétek kiéleződtek. Különösen elmérgesedett a viszony az egykori cipész és az állatkert dolgozóit képviselő üzemi bizottság tagjai között. A II. világháború után a vállalatokban, intézményekben sorra alakultak meg az üzemi

²⁰ Kelemen János négy polgári iskolát végzett, valamint hároméves fémipari szakiskolát, műszerész végzettséggel töltötte be az állatkerti igazgatói pozíciót. A városligeti kertből a Központi Javítóműhelyhez került. BFL, IV.1420.m. Kelemen János.

²¹ BFL, IV.1420.m. Werner Pál.

²² BFL, VIII.3821. 6. doboz. Levelezések 1949–1956. (2). 201/1949. Jelentés a tiszti és altiszti létszámról a polgármesteri XI. ügyosztálynak. 1949. április 12.

²³ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Háromszög ülés jegyzőkönyvei. 1949. szeptember 22.

²⁴ Uo. Az állatkertért felelős ügyosztály vezetője is úgy tudta, hogy Lángot leváltották az előjáróságtól, és ezért került a városligeti kerthez. Szekeres, 1985: 399.

²⁵ Szidnainé, 1991: 147.

bizottságok,²⁶ melynek tagjait a szakszervezetek választották. A dolgozók bizalmából felállt képviseltek jelentős befolyást gyakoroltak a munkahelyek vezetésében. A bizottság tagjai részt vehettek az igazgatósági üléseken, betekintheztek a vállalat üzleti könyveibe, beleszólhattak valamennyi munkavégzéssel kapcsolatos kérdésbe.²⁷ Az állatkertben Budapest ostroma után alakult meg a helyi üzemi bizottság négy taggal és két póttaggal. Kezdetben az intézmény vezetőségével nehezen tudtak együtt dolgozni, a működésükről pedig nem vezettek jegyzőkönyveket.²⁸

Az állatkert dolgozóinak többsége ellenszenvvel fogadta a kívülről érkezett, semmilyen szakmai tapasztalattal, illetve képzettséggel nem rendelkező új igazgatóhelyettes. A személyével szembeni kifogások az üzemi bizottság közvetítésén keresztül jutottak Láng elvtárs tudomására, ugyanis 1948 áprilisában a pártnapon „*pellengérre állították*”.²⁹ Az esetet fegyelmi eljárás követte, melynek jegyzőkönyvéből kirajzolódik, hogy súlyos ellentétek alakultak ki az igazgatóhelyettes és a dolgozók képviseleti szervének vezetői között, valamint az is, hogy milyenek ítélték meg az egykori cipészt az állatkert alkalmazottai.

A dolgozók diktatórikus, erőszakos módszerekkel működő vezetőnek látták, aki az állatapolók szakmai munkájába is beleszól, folyton elbocsátással fenyegette az alkalmazottakat, akik ezért féltek tőle. Sérelmezték, hogy elvitatta az üzemi bizottság jogkörét, utasítászerűen dolgozott, valamint viselkedésével megbontotta az üzemi munkasegységet is.³⁰ Nyíltan kijelentették, hogy az új igazgatóhelyettes nem ért semmihez.

Láng Istvánnak is lehetősége adódott, hogy sérelmeit elpanaszolja. Nehezményezte, hogy sem az üzemi bizottság, sem az igazgatóság nem hívja meg az üléseire, ellene van a munkásság, mindig őt támadják, nincsenek hozzá bizalommal. Kifejtette, hogy az állatkerti munkát elhanyagoltnak látja, miközben ő minőségi munkát akar elérni, tanfolyamokat szeretne indítani. Azt nem titkolta, hogy a számára nem megfelelő dolgozókkal mit tenne legszívesebben: „*Én igyekszem bivatásomat elvégezni, de így dolgozni nem lehet. Egy-két embert ki kell innen tenni, aki a rendet bontja*”.³¹ Volt, aki védelmébe vette az egykori cipészt, és azt javasolta, hogy a durva számonkérés helyett inkább segíteni kell neki, hogy megismerhesse az intézményi munkafolyamatokat. A fegyelmi ülés megegyezés helyett vádaskodásba

²⁶ Gáspár, 1990: 192., 198–199.

²⁷ Mihályi, 2018: 10–11.

²⁸ BFL, IV.1414.a 37 (1169/1945). A Székesfővárosi Állat- és Növénykert vizsgálata. 1945. július 25.

²⁹ BFL, XXXV.109.c. 21. ó.e. (1). Vegyes. Fegyelmi jegyzőkönyv, 1–3. 1948. április 8.

³⁰ A korábbi jó munkasegység emlegetésével az üzemi bizottság saját fontosságát igyekezett hangsúlyozni Láng romboló tevékenységével és személyiségével szemben.

³¹ Uo.

torkollott, így a felsőbb pártvezetéshez továbbították az ügyet.³²

A következő összecsapásra a május 22-i állatkerti pártvezetői ülésen került sor, amikor az üzemi bizottság elnöke számon kérte, hogy Láng az ő tudtuk nélkül kezdeményezte az egyik dolgozó elhelyezését az intézménytől. Az igazgatóhelyettes kijelentette, hogy fenntartja a jogot magának, hogy az üzemszervezésben csak ő rendelkezik, nem köteles az üzemi bizottsággal semmit megbeszélni, de jogában áll mindenről tudni. Emellett kérte, hogy a pártbizalmiak jobban vonják be munkájukba, és egyéni tanulására is felajánlást tett.³³

Egy hónappal később ismét vita alakult ki az elefánt gondozásában részt vett dolgozók jutalmazása kérdésében, azonban az ülés végére sikerült kiegyezniük a témában, sőt ígéret hangzott el arra vonatkozóan, hogy a jövőben Láng István és az üzemi bizottság „teljes harmóniában fognak együtt működni”.³⁴ A harmónia nem sokáig tartott, ezért 1948 augusztus 26-án ismét szükségessé vált egy békéltető megbeszélés, amelyre a kerületi pártszervezettől is érkezett egy személy. A kiküldött elvtárs az összefogást hangsúlyozta és felhívta a figyelmet a széthúzás hátrányaira, ami végül hatással volt a jelenlévőkre.

Az üzemi bizottság részéről ismét elhangzott az a korábbi vád, hogy a feszültség első számú oka az igazgatóhelyettes. Láng szerint viszont a korábbi megállapodásukat az üzemi bizottság elnöke rúgta fel, de a sikeres megbékélés érdekében négy pontban foglalta össze elvárásait, amiről szavaztak a jelen lévő pártvezetői és üzemi bizottsági tagok. Az első két pontban nem sikerült megegyezni,³⁵ míg a harmadik és negyedik pontban sikeresen zárult a szavazás. Elfogadták, hogy az üzemi bizottság együtt fog dolgozni Láng Istvánnal az állatkert működésével kapcsolatos nézeteltérések ellenére is.³⁶

Az állatkerti MDP alapszervezet párttitkárát, Bartha Józsefet annyira megviselte a Láng és az üzemi bizottság közötti ellentétek állandó tompítása, hogy szeptember elején bejelentette lemondását.³⁷ Hamarosan azonban történt egy olyan esemény, amely Láng javára döntötte el az erőviszonyokat. Az üzemi bizottság elnökét szeptemberben rendőrségi ügye miatt a helyi alapszervezet fegyelmi bizottsága lemondásra szólította fel, amit az érintett meg

³² Uo.

³³ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Vezetősi ülés. 1948. május 22.

³⁴ Uo. Vezetősi ülés. 1948. június 23.

³⁵ Döntetlen lett a szavazás abban, hogy elfogadják-e az igazgatóhelyettest egyedüli intézkedő szervnek, illetve a versenybizottsági pontozás törlésében sem tudtak megegyezni, amiről Láng azt állította, hogy nem a tényleges munkateljesítmény alapján történt, hanem „haveri” alapon lett megállapítva.

³⁶ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Vezetősi ülés. 1948. augusztus 26.

³⁷ A lemondást sem Láng, sem a pártvezetőség nem fogadta el. BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Vezetősi ülés. 1948. szeptember 8.

is tett,³⁸ s az intézményből is rövidesen elbocsátották. Az új elnök Csonka Ferenc lett, aki az igazgatóhelyetttessel szembeni korábbi nézeteltérései ellenére a továbbiakban már együtt tudott dolgozni az egykori cipésszel,³⁹ és a megürült bizottsági helyre is olyan személy került, aki nem gördített akadályokat Láng tevékenysége elé.⁴⁰

Ezek után az igazgatóhelyettes is egyre magabiztosabban vette kezébe az irányítást, még több jog- és ügykört vont magához.⁴¹ Kijelentette, hogy az üzemi bizottság feladata nem a vezetés, hanem csak az ellenőrzés. Az egység hiányát egyértelműen néhány egyén hibájának tekintette. *„Az a helyzet, ha nem tudjuk rövid idő alatt megteremteni a szükséges légkört, minthogy én nem mehettem el innen, másoknak kell elmenni. Egynéhány ember elrontja a többi becsületét”.*⁴² Ekkor már a dolgozók közül többen belátták, hogy az együttműködés érdekében mindegyik félnek engedményeket kell tennie, egységesen kell az intézményt képviselni, ami a városházával szembeni pénzügyi tárgyalások során elengedhetetlen.⁴³

Az, hogy Láng István az üzemi bizottsággal folytatott harcot megnyerte, még nem jelentette, hogy a dolgozók is más szemmel néztek volna rá, és elfogadták volna vezetőjüknek. Bizonyítja ezt az, hogy 1948. október 15-én (amikor Nádler Herbert igazgató ténylegesen nyugdíjba ment) az intézmény alkalmazottainak döntő többsége közös kérelemmel fordult a polgármesterhez, hogy amíg nem neveznek ki zoológus szakembert igazgatónak, addig is Werner Pál gazdasági főtisztre bízzák az intézmény vezetését. Azzal érveltek, hogy az állatkert másik igazgatóhelyettese régebb óta ismeri az intézményt, az újjáépítésen sokat dolgozik, emellett megbecsüli a munkásokat, akik ezért őt nagyra tartják, ami pedig jótékonyan hat a munkamorálra. A lépés minden bizonnyal amennyire Werner mellett szólt, annyira szólt Láng István ellen, azonban a felettes hatóságok nem vették figyelembe a dolgozók kérését.⁴⁴

³⁸ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Vegyes. Jegyzőkönyv. Rauth József ü.b. elnök fegyelmi ügye. 1948. szeptember 23.; A volt üzemi bizottsági elnököt a XIV. kerületi és a Nagybudapesti Pártbizottság is kizárta tagjai közül, valamint decemberben az állatkerttől is elbocsátották. BFL, XXX.95.f. 17. ő.e. Jegyzőkönyv az 1949. szeptember 15-i Kádertanácsról. 1949. szeptember 16.; BFL, VIII.3821. 6. doboz. Levelezések 1949–1956. (1). Felmondási értesítés Rauth Józsefnek az Állat- és Növénykert üzemi bizottságától. 1948. december 2.

³⁹ Az állatkert első féléves munkatervét 1949-re már együtt állították össze. BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Vegyes. Az Állatkert munkaterve az 1949-es év első 6 hónapjára. 1948. december 11.

⁴⁰ Az üzemi bizottság új tagja Nagy József lett. BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Vezetőségi ülés. 1948. szeptember 27.

⁴¹ Uo.; BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Háromszög értekezlet jegyzőkönyvei. 1950. május 6.

⁴² BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Vegyes. Az állatkert alkalmazottainak üzemi értekezlete. 1949. október 19.

⁴³ Uo.

⁴⁴ FÁNK, munkaügyi irattár. 2. doboz. Személyi kartonok 1955–56. Werner Pál. Az Állat- és Növénykert munkásságának kérelme a polgármesterhez. 1948. október 15.

Utólag az egykori cipész is elismerte, hogy több ízben indulatos és goromba volt a munkásokkal,⁴⁵ ez azonban nem jelentette azt, hogy elégedett lett volna az állatkerti dolgozók munkamoráljával, valamint pártpolitikai aktivitásával. Igyekezett a felettes hatóságok felé egy rossz munkamorálú, fasiszta beállítottságú gárdának lefesteni az intézmény dolgozóit,⁴⁶ ezért amikor az állatkertben drasztikus létszámleépítés kezdődött, a politikai szempontok játszottak főszerepet. Mindez pedig hosszú távon Lángnak kedvezett.

3. *Létszámleépítések politikai vonalmérvével*

Az állatkert állománya a világháborúban szinte teljesen elpusztult, sőt a korábbi kulturális funkcióját sem tudta teljes mértékben betölteni, így a főváros számára az intézmény jelentős anyagi teher volt. Mivel az 1930-as 40-es évek virágzó intézményéhez rendelt dolgozói létszám csak minimálisan csökkent 1948-ig, így a bérterhek tusként jelentettek a főváros vezetőségének a szemében.⁴⁷ Az igazoló eljárások, a B-listázás, a kényszernyugdíjazások csak néhány fővel csökkentették a létszámot, miközben további négy fő érkezett 1945 után. Nagyjából tíz főre tehető azok létszáma, akik bevonultak hadi szolgálatra a II. világháború alatt, és még három évvel később sem jelentek meg munkahelyükön. Természetesen voltak olyan alkalmazottak, akik 1948-ig önszántukból váltottak munkahelyet, és néhány főt át is helyeztek más munkahelyre, de a létszámcsökkentés nem öltött tömeges formát.

Ahogy az országos politikában is végbement, úgy az állatkert sem kerülhette el, hogy a „költségcsökkentést” a politikai irányvonalak határozzák meg. Az állatkertben is megtörtént a két munkáspárt fúziója, ami után az egyesülésellenes szociáldemokratákat egységbizottsági „tisztogatási határozattal” büntették. Az üzemi bizottság szociáldemokrata elnökét, Baross Kálmánt lemondatták, és a funkciótól való eltiltással sújtották. Két munkásasszony, Halmi Mihályné és Sasvári Istvánné dorgálást kapott, Szombath László

⁴⁵ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Háromszög ülés jegyzőkönyvei. 1949. szeptember 22.

⁴⁶ Láng az állatkerti párttagság felülvizsgálata során elhangzott a volt nyilasokkal kapcsolatos felszólalásokat minősítette „fasiszta jellegűnek”, és nehezményezte, hogy a jelenlévők még meg is tapsolták őket. A későbbiekben is panaszkodott az egykori cipész, hogy a párttagok eltűrik az ilyen jellegű kijelentéseket.⁴⁶ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Vegyes. Jelentés a felülvizsgáló bizottságok javaslatainak taggyűlés előtti tárgyalásáról. 1949. február 9.; BFL, VIII.3821. 6. doboz. Levelezések 1949–1956. (1). 414/1949. á.sz. Láng István bizalmas levele a polgármesterhez. 1949. augusztus 2.

⁴⁷ Már 1945 nyarán egy miniszteri vizsgálat kimutatta, hogy az elpusztult állatkert dolgozói létszáma túl magas. A székesfővárosi számszéki igazgató jelentést terjesztett be Vass Zoltán polgármesterhez az ügyben, akitől nem érkezett válasz. Utóda Kővágó József azonban 1946 februárjában az intézmény speciális igényeire hivatkozva megvédte az alkalmazotti létszámot. BFL, IV.1414.a. 37/a (220323/1946-XI.). Budapest Székesfőváros polgármestere jelentése Szakasits Árpádnak. 1946. február 16.

főfelügyelőt és lányát, aki órabéresként dolgozott az állatkertben, nemcsak az üzemi bizottságból zárták ki, hanem az állásuktól is megfosztották. Az említett főfelügyelő végül is mint nélkülözhetetlen szakember egyelőre még maradhatott az intézménynél. Valójában csak egy főt bocsátottak el a „tisztogatás” során, de az érintett személyek ettől kezdve megbízhatósági szempontból megbélyegezettek lettek.⁴⁸ Láng István úgy nyilatkozott, hogy amikor az intézményhez került, első feladata a jobboldali szociáldemokraták összeírása volt.⁴⁹

1948. július 23-án érkezett a polgármester határozata, hogy költségvetési okok miatt 20 fővel csökkenteni kell az intézmény létszámát, legalábbis az altisztek és órabéres állandó munkások körében. A létszám ekkor 78 fő volt a két kategóriában együttesen. Az indoklásban az 1940-es létszámot és állatszámot hasonlították össze az 1948-assal, és azt állapították meg, hogy míg az állatállomány 79%-kal, addig a dolgozói létszám csak 15%-al csökkent. Utasították az igazgatóságot, hogy az üzemi bizottsággal egyeztetve állítsák össze az elhelyezendőek névsorát.⁵⁰

A listára kerülő személyekről parázs vita kezdődött, az állatkert vezetőségének és az üzemi bizottságnak pedig nem sikerült megegyeznie, így két külön lista készült. Egy dologban értettek csak egyet: a 20 fő túl sok, a tömeges elhelyezés veszélyeztetné az üzem működését és színvonalát.⁵¹ Az igazgatóság azt javasolta, hogy az intézmény főfelügyelőjével és a munkavezetőkkel egyeztetve, a munkateljesítmény, a szaktudás, és a tapasztalat alapján állítsák össze a listát. Az igazgatóság végül is 11 főt javasolt elhelyezésre. Az üzemi bizottság a pártvezetőség bevonásával egy 14-es listát állított össze,⁵² melynek első helyeire a politikailag megbízhatatlannak titulált személyek kerültek. Tíz dolgozó volt azonos a két névsorban, amelyből mindössze két személy volt, aki önként kérte, hogy felkerüljön a listára. Az üzemi bizottság javasolta a polgármesternek, hogy az irodai nyolc fős személyzetből is helyezzen át három dolgozót. Azzal vádolták az igazgatóságot, hogy protekció és szimpátia alapján választották ki a neveket, és nem vették figyelembe a politikai megbízhatóságot. A közös megbeszélésre kivételesen Láng Istvánt is meghívták, aki hasznosnak tartotta az

⁴⁸ BFL, VIII.3821. 3. doboz. Minisztériumi vizsgálat anyaga 1953. Az Egység Bizottság jelentése a polgármesternek. 1948. május 13.

⁴⁹ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). 1948. Vegyes. Fegyelmi jegyzőkönyv. 1948. április 8.

⁵⁰ BFL, IV.1409.c. XI. 2128/1948 (XI. 224195/1948). Intézkedés a Székesfővárosi Állat- és Növénykertnél szolgálatot teljesítő alkalmazottak ügyében. 1948. július 23.

⁵¹ Uo. XI. 224436/1948. A Székesfővárosi Állat- és Növénykert igazgatóságának jelentése. 454/1948. 1948. augusztus 17.

⁵² Az üzemi bizottság tagjai között sem volt teljes egyetértés néhány személy tekintetében, ezért eredetileg ők is 11 fős névsort állítottak össze, amit később 14 főre egészítettek ki a megbeszélések során.

intézményi munkafolyamatok, a munkaerő felülvizsgálatát és racionalizálását, és hiányosnak tartotta az üzemi bizottság listáját. Egy személy esetében az áthelyezés ellen érvelt, miközben négy dolgozó nevét hiányolta a listáról.⁵³ Emellett szükségesnek tartotta, hogy a polgármesteri rendeletben szereplő teljes 20 fős keretszámot feltöltsék.⁵⁴

A polgármester végül október elején döntött 14 fő elbocsátásáról, illetve áthelyezéséről, amelyben inkább a politikai megfontolások érvényesültek.⁵⁵ Egy alkalmazottat szociális okok miatt utóbb kicseréltek a listáról.⁵⁶ Már október 25-én jelezte az állatkert igazgatósága, hogy hét dolgozó elhelyezése után máris zökkenők vannak a munka ellátásában, így kérték, hogy a határozat végrehajtását ideiglenesen függesszék fel.⁵⁷

A kérvénynek nem lett jelentősége, ugyanis rövidesen megérkezett a következő polgármesteri rendelet a további létszámcsökkentésről, amely a célt 100 000 Ft-os megtakarításban határozta meg. Így további 16 főt bocsátottak el, illetve helyeztek át más fővárosi intézményhez 1948 végén és 1949 első hónapjaiban.⁵⁸ Néhány személyt ugyan alkalmatlanság miatt visszaküldtek új munkahelyéről, de az 1948-as évben összesen közel 30 fő hagyta el rövid idő alatt az intézményt. Sokan közülük évtizedes állatkerti szolgálattal rendelkeztek, és a városligeti kert gazdasági udvarában lévő szolgálati lakásokban éltek.⁵⁹

Nádler Herbert távozása és az üzemi bizottság átalakulása jóvoltából ekkor már Láng István közvetlen befolyást szerzett az üzemi ügyekben, amelynek egyik legfontosabb része a dolgozói állomány feletti diszponálás volt. A döntésnél, hogy kinek kell elhagynia az állatkertet, a politikai megfontolás került előtérbe, de a tömeges elbocsátások nem írhatóak egyértelműen Láng István számlájára, hiszen a felettes hatóságok jelölték ki a leépítések keretszámát. Ráadásul az üzemi bizottság és a helyi pártszervezet vezetőségével szemben a politikai indokok mellett az egykori cipész a munkahatékonyság szempontjait is figyelembe vette. Kiemelten vigyázott az intézmény vagyonára, a visszaéléseket rendszeresen szóvá

⁵³ Két személynél az alkoholizmusukkal, a másik két személynél a rossz munkamoráljukkal érvelt Láng.

⁵⁴ BFL, IV.1409.c. XI. 2128/1948. Jegyzőkönyvek. 1948. augusztus 12–14.

⁵⁵ Uo. XI. 2128/1948 (XI. 224436/1948). Intézkedés a székesfővárosi Állat- és Növénykertenél szolgálatot teljesítő alkalmazottak ügyében. 1948. augusztus 25.

⁵⁶ Sasvári Istvánné férje szovjet hadifogságban volt, és lányát egyedül nevelte. Az állatkert vezetése példás munkavégzésére hivatkozva kérte az áthelyezés elhalasztását. Uo. 225448/1948. 1948. október 18.

⁵⁷ Uo. A Székesfővárosi Állat- és Növénykert igazgatóságának jelentése. 578/1948. 1948. október 25.

⁵⁸ BFL, IV.1409.c. XI.1488/1949. (XI. 226.175/1948). 100 000 forintos költségcsökkentés érdekében történő munkáslétszám csökkentés. 1948. november 29.

⁵⁹ Több mint 10 dolgozó került úgy más munkahelyre, hogy továbbra is az állatkert gazdasági udvarán lévő lakásokban laktak. BFL, XXIII.114. 8692/176/1951. A Föv. állatkertben lakó, de nem az Állatkertben dolgozó alkalmazottak szolgálati lakásának ügye. 1951. január 19.

tette, a felelősök eltávolítása iránt pedig lépéseket tett.⁶⁰ De arra is találhatunk példát, hogy pusztán személyes konfliktus miatt küldött el valakit az intézménytől.

Miután Láng István kezdeményezésére elhelyezték az állatkerttől Kunhalmi Károlyt, a kertészeti dolgozók munkavezetőjét,⁶¹ az igazgatóhelyettes kérvényezte, hogy a kertészet irányítására küldjenek ki szakembert az intézményhez.⁶² A polgármester Szinnyay Zoltán okleveles kertészt nevezte ki a pozícióra, aki korábban a Székesfővárosi Kertészetnél dolgozott.⁶³ A fiatal kertészeti vezető nagy lendülettel kezdett neki a munkának, és a párttevékenységbe is aktívan bekapcsolódott.⁶⁴ 1949. július elején Szinnyay súlyos konfliktusba került Láng Istvánnal a kertészeti dolgozók hernyózással kapcsolatos beosztásával kapcsolatban. A vita eldurvult, amely során Szinnyay számon kérte, hogy mint suszter hogyan veszi a bátorságot, hogy beleszóljon kertészeti dolgokba. Láng felvilágosította, hogy ő a vállalat igazgatója, mire a kertészeti vezető kérte erről a papírjait, és kijelentette, hogy Werner Pál az állatkert valódi vezetője. Láng István ezután csirkefogónak nevezte, fenékebe rúgással, pofonvágással és kirúgással fenyegette meg a szemtelen kertészeti vezetőt. Az elhangzottakat a fegyelmi tárgyaláson több tanú is megerősítette.⁶⁵ Láng nemcsak fenyegetőzött az elbocsátással, hanem azonnal lépéseket is tett az ügyben. Az esetről a jelentést rögtön legépelte, és a felmondási kérelmet elküldte a szakszervezethez, a pártszervezethez és a városházára.⁶⁶ Végül is a fegyelmi tárgyalás során Szinnyay bocsánatot kért Lángtól, így csak áthelyezésre enyhítették a renitens kertészeti vezető büntetését.⁶⁷

Az 1948-as év során és a rákövetkező év első hónapjaiban a korábban jobboldali

⁶⁰ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Háromszög értekezlet. 1949. április 20. és 1949. szeptember 5.; Uo. Fegyelmi. Bősze Lajos és Huszka Mihály fegyelmi ügye. 1949. május 25.; A munkakerülőket, pazarlókat Láng István a magyar nép és a párt ellenségének tekintette. BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Béke és termelési értekezlet jegyzőkönyvei. Békegyűlés. 1950. december 19.

⁶¹ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Vezetőségi ülés. 1948. május 22.

⁶² BFL, IV.1409.c. XI. 1554/1949 (XI. 220759/1949). Egy szakképzett kertész kijelölése az Állatkert részére. 115/1949. á.sz. 1949. február 16.; BFL, VIII.3821. 6. doboz. Levelezések 1949–1956. (1). Láng István kérelme a polgármesterhez. 115/1949. á.sz. 1949. február 16.

⁶³ BFL, VIII.3821. 6. doboz. Levelezések 1949–1956. (1). 232285/1949. Szinnyay Zoltán okl. kertész szolgálati beosztása. 1949. március 2.

⁶⁴ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Háromszög értekezlet. 1949. március 19.; Uo. Vezetőség jegyzőkönyvei. Vezetőségi ülések jegyzőkönyvei. 1949. május 20.

⁶⁵ Uo. Fegyelmi ügyek jegyzőkönyvei. 1949. augusztus 4.

⁶⁶ Uo. Láng István azonban közvetlen felettesét, az ügyosztályvezetőt elfelejtette írásban értesíteni a felmondásról, aki ezért szemrehányást tett. Azt is kifogásolta, hogy egy párttagot nem tehet csak úgy ki az utcára. Az egykori cipész elismerte, hogy talán hibát követett el, de ahhoz ragaszkodott – és ebben minden fórumon megkapta a támogatást –, hogy Szinnyay Zoltánnal, aki pártbecsületét is kétségbe vonta, nem tud többet együtt dolgozni. BFL, VIII.3821. 6. doboz. Levelezések 1949–1956. (1). 414/1949. á.sz. Láng István bizalmas levele a polgármesterhez. 1949. augusztus 2.

⁶⁷ Szinnyay Zoltán a Fővárosi Temetkezési Közösségi Vállalathoz került áthelyezésre. BFL, VIII.3821. 6. doboz. Levelezések 1949–1956. (1). 239051/1949. XII. ü.o. Szinnyay Zoltán kertész szolgálati beosztása. 1949. szeptember 14.

szociáldemokratáknak titulált dolgozók mind elkerültek az intézménytől, csak azok maradhattak, akik nélkülözhetetlen munkaerőnek számítottak.⁶⁸ Jóval enyhébb megítélés alá estek a volt nyilas párttagok, amivel Láng is egyetértett. A két munkáspárt egyesülése után időről időre felülvizsgálták a párttagságot, és a rossz pártmunkát végzők mellett a volt „pártszolgálatosokat” is kizárták.⁶⁹ Azonban ez nem jelentett automatikus elbocsátást, többük számára ugyanis nyitva hagyták, hogy visszakerülhessenek a pártba.

Láng István tájékoztatta az érintetteket, hogy a kizárást egy nagyon szigorú bírálatnak vegyék, de szorgalommal, tanulással, valamint az ún. tömegszervezetekben⁷⁰ végzett kiemelkedő aktivitásukkal ismét méltóvá válhatnak arra a jövőben.⁷¹ Az állatkertben nyolc alkalmazott volt tagja a helyi nyilaskeresztes pártszervezetnek 1944 decemberében.⁷² Közülük néhányan már nem dolgoztak az állatkertben 1948-ban, és a második elbocsátási hullámba is bekerült két fő. Az intézménynél maradók közül volt, aki élve a lehetőséggel, lelkes pártmunkával néhány éven belül visszaküzdötte magát az MDP tagjai közé.⁷³ A többieket rendbontóként, a munkamorál lerontóiként tartották számon, és végül 1950 márciusában elhelyezték őket az állatkertből.⁷⁴

⁶⁸ Az üzemek, intézmények megtisztítása az egyesülésellenes szociáldemokratáktól az egész országban lezajlott. A munkásigazgatók egyik feladata volt, hogy a jobboldalinak minősített egykori szociáldemokratákat szemmel tartsák, illetve meggyőzzék őket a kommunista törekvések támogatásáról. Akik erre nem voltak hajlandók azokat a későbbiekben elbocsátották. Cserhalmi, 1983: 17., 34., 113., 142.

⁶⁹ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). MDP taggyűlések jegyzőkönyvei. Taggyűlés jegyzőkönyve. 1949. január 25.

⁷⁰ A Magyar Dolgozók Pártja mellett számos politikai jellegű szervezet, mozgalom működött, amely a dolgozók nagy tömegeinek összefogását, mozgósítását végezte (pl. Magyar-Szovjet Társaság, Hazafias Népfront Országos Szövetsége, Magyar Szabadságharcos Szövetség). Az állatkerti dolgozók ezekben bizonyíthatták pártonkívüliként is az elkötelezettségüket a munkásmozgalom iránt. Helyi szinten a Közalkalmazottak Szakszervezete állatkerti bizottságában, a fiatalok számára pedig az állatkerti DISZ szervezetben lehetett érdemeket szerezni, hogy a korábban kizárt MDP tagok a tagjelöltséget ismét elnyerjék.

⁷¹ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Vegyes. Vezetőségi és pártmunkás értekezlet. 1948. június 2.; Uo. Vegyes. Jelentés a felülvizsgáló bizottságok javaslatának taggyűlés előtti tárgyalásáról. 1949. február 9.; Uo. BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Szabad Nép baráti kör jelentés. 1950. február 20.

⁷² BFL, XVII.1502.b. 3633/1945. 22396. 577/1944. Áll. sz. Jelentés a polgármesteri I. ügyosztálynak. 1944. december 21.

⁷³ Ahhoz, hogy valaki ismét tagjelölt lehessen nem volt elég, hogy a munkáját kiemelkedően ellássa. A munkafelajánlásokban élen kellett járnia, a különböző témákban indított agitációkban kiváló teljesítményt kellett nyújtania, és a pártnapokon, rendezvényeken pártonkívüliként is részt kellett vennie. Tagjelölté minősítése után meg kellett győznie több párttagot is az alkalmasságáról, akik ajánlották felvételét. Amennyiben a helyi párttagság elfogadta a felvételi kérelmet, még a kerületi pártszervezetnek is jóvá kellett azt hagynia.

⁷⁴ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Vezetőségi ülések jegyzőkönyve. Rendkívüli vezetőségi ülés. 1950. április 13.; BFL, VIII.3821. 6. doboz. Levelezések 1949–1956. (2). Változás jelentés a Polgármesteri XI. ügy osztálynak. ad. 646/1949. 1950. február 28-tól 1950. március 28-ig.

4. *Az állatkert vezetése pártpolitikai szempontok szerint*

A Magyar Kommunista Párt a szociáldemokraták támogatásával 1948 márciusában döntött úgy, hogy felszámolja a magántulajdont és a szabad munkaerőpiacot. Az ország legnagyobb nehézipari gyárai, legfontosabb bányái, illetve a pénzügyi intézetek államosítása után a 100 főnél több embert foglalkoztató üzemek kerültek állami tulajdonba.⁷⁵ Rövidesen állami ellenőrzés alá vonták a kisebb létszámú cégeket, az oktatást, az egyházi intézményeket, a kultúrát és a tudományt is.⁷⁶ A vállalatok és intézmények dolgozóit így nemcsak politikailag, de már egzisztenciálisan is magukhoz tudták kötni, miközben egy elitcserét is végrehajtottak. A „kapitalista elnyomóknak” kikiáltott régi üzemtulajdonosokat politikailag megbízható munkásigazgatókra cserélték.⁷⁷ Legtöbbjük fizikai munkásként dolgozott korábban, vagy az üzemi bizottságokban, a helyi pártszervezetekben, illetve a szakszervezeteken belül jutott vezető szerephez.⁷⁸

Láng István más utat járt be az intézmény vezetőségéig, de állatkerti tevékenysége és magatartása a legtöbb szempontból megfelelt a munkásigazgatóktól általánosan elvárt követelményeknek. Az új vezetőktől megkövetelték, hogy szigorú fegyelmet tartsanak, ne tűrjék az immáron nemzeti vagyonnak számító tulajdon megkárosítását vagy ellopását, a termelést fokozzák, a normát pedig tovább növeljék. Mindeközben a szabotőröket leplezzék le és távolítsák el az üzemekből. További feladatuk volt, hogy a párt ideológiáját a vállalatoknál uralkodóvá tegyék, illetve a lehető legtöbb alkalommal munkaversenyeket hirdessenek.⁷⁹

Budapesten 1945 óta folyt a közigazgatás „megtisztítása”, a régi tisztviselői kar helyére a párthoz hű funkcionáriusok kerültek, így juthatott hivatali úton az állatkert

⁷⁵ Mihályi, 2018: 22–24.; Cserhalmi, 1983: 167–168., 182–183.

⁷⁶ Mihályi, 2018: 28–32.

⁷⁷ Uo. 22.; Balogh-Ebner, 2017.

⁷⁸ Az előzetesen lekáderezett államosításra kijelölt cégek vezetői 1948. március 25-én a Vasas Szakszervezet budapesti székházában ismerték meg új feladatukat. A kijelölt új vállalatvezetők közül 15 fővel készített interjút Cserhalmi Imre a 80-as évek elején, így az államosítás körülményeibe is beleláthatunk. Egyik interjúbán az állatkert is szóba került. Maracsó László megemlítette, hogy miközben a Danuvia Gépgyárat vezette, egyben a XIV. kerületi pártbizottságnak is tagja volt. Ezzel kapcsolatban visszaemlékezett egy esetre, amikor az állatkert igazgatóját fegyelmi elé állították, mert egy platánfát kivágott, amit azzal indokolt, hogy nem akarta, hogy az elefánt megfázzon alatta. Cserhalmi, 1983: 91–92. Maracsó nevet és időpontot nem említ, azonban Szinnyai és Láng vitájánál egy értékes fa kivágása is szóba került. Elképzelhető, hogy az említett platánfáról volt szó. BFL, VIII.3821. 6. doboz. Levelezések 1949–1956. (1). 348/1949. Láng István levele a polgármesterhez. 1949. július 2.

⁷⁹ BFL, XXXV.95.a. MDP Budapesti Pártválasztmányának ülései. 1948. augusztus 18. 74–77.; A sokrétű feladatnak csak kevesen feleltek meg, így a munkásigazgatók gyakran váltották egymást. Balogh-Ebner, 2017.

vezetőségébe az egykori cipész. Az intézmény vezetését is rövidesen megörökölte Nádler Herbert nyugdíjba vonulásával. Hivatalosan 1948–1949-ben még igazgatóhelyettesként működött, de a hamarosan bekövetkező állatkerti státuszrendezés során már az intézményvezető/hivatalvezető besorolást kapta.⁸⁰

Láng István kijelentéseivel, a dolgozók előtt elhangzott beszédeivel egyértelművé tette, hogy annak ellenére, hogy nem biológus, mégis alkalmasnak találja magát az állatkert vezetésére. Az intézmény felvirágoztatását a dolgozók munkamoráljának feljavításán keresztül képzelte el. Feladatának tekintette, hogy fellobbantsa az alkalmazottakban a „*lángot a munkára*”.⁸¹ Nem táplált illúziókat az állatkert pénzügyi helyzetével kapcsolatban, és a dolgozóknak sem ígért jobb fizetést. Közvetlen összefüggést vont az életszínvonal általános emelkedése és a jobb munkavégzés közé, és ezt az állatkerti feladatokhoz is hozzárendelte. Hangsúlyozta, hogy mindezt csak úgy lehet elérni, ha ugyanannyi járandóságért többet dolgoznak az alkalmazottak.⁸² Nehezményezte, hogy a dolgozók folyton a bérkérdéssel foglalkoznak és elégedetlenkednek. Az ilyen személyeket uszítóknak, sőt az „ellenség” embereinek titulálta. Láng azonban nem kerülhette meg, hogy a fizetésekkel is foglalkozzon, ugyanis 1948-ban rendezték az állatkerti dolgozók státuszát, amely a bérek szempontjából meghatározó volt. Korábban az alkalmazottak nagy része órabéres volt, ideiglenes alkalmazásban állt, vagy a székesfőváros közös gazdasági szakába voltak besorolva, ahol a fizetési fokozatok és osztályok szerint növekedhetett a bérük.⁸³ A rendszer azonban rendkívül rugalmatlan és elavult volt, ráadásul az állatkerti állások fővárosi szinten is alacsony bérezésűeknek számítottak. Láng a fizetések emelését az 1948-ban elkészült új kollektív szerződés és az ahhoz kapcsolódó besorolásokhoz tartozó új bérezési kategóriák meghatározása után ígérte.⁸⁴ A besorolás azonban nemcsak késett,⁸⁵ hanem a hozzá fűzött

⁸⁰ Az intézményvezető titulus mellett az osztályvezető/vállalatvezető elnevezés is gyakori volt. BFL, VIII.3821. 6. doboz. Levelezések 1949–1956. (2). Összehasonlító kimutatás a kollektív szerződés hatálya alá tartozó alkalmazottakról. 1949. június 11.

⁸¹ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Vegyes. Üzemi értekezlet jegyzőkönyv. 1948. október 19.; Láng István és a helyi pártvezetők a dolgozókhoz intézett beszédekben következetesen alkalmazták a korabeli pártszargont. A sablonszerű kifejezéseket, formulákat a vezető pártpolitikusok nyilatkozataiból, és a Szabad Nép cikkeiből vették át, illetve a pártiskolákban, valamint a szemináriumokon tanulták meg.

⁸² Uo.; Az állatkertben elterjedt volt, hogy más helyen sokkal többet lehet keresni. Láng az információ terjesztőinek azt üzenté, hogy a munkatársak bujtogatása helyett inkább távozzanak a jobban fizető állásokba. BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Háromszög értekezlet. 1949. december 29.

⁸³ Mautner, 2017a: 208–209.; Mautner, 2017: 1127.

⁸⁴ Uo. Pártmunkás értekezlet jegyzőkönyvei. Pártmunkás értekezlet. 1949. augusztus 18.; Uo. Szakaszszerződés és termelési értekezlet jegyzőkönyvei. Üzemi értekezlet. 1949. június 10.

⁸⁵ BFL, VIII.3821. 6. doboz. Levelezések 1949–1956. (2). Összehasonlító kimutatás a kollektív szerződés hatálya alá tartozó alkalmazottakról. 1949. június 4.; Uo. 303/1949. Láng István levele a polgármesterhez. 1949. június 12.

reményeket sem váltotta be többnyire, így igazgatósága alatt többször forszírozták az alkalmazottak a fizetésemelést.⁸⁶

A második leggyakoribb téma az értekezleteken a munkahelyi egyenruha kérdése volt, melyet korábban a főváros biztosított, és komoly értéknek, fontos juttatásnak számított. Ez éppen Láng István igazgatósága idején szűnt meg, ami vissza-visszatérő elégedetlenségre adott alapot.⁸⁷ Az egykori cipész és a párttitkár is mindent megtett, hogy a formaruházati juttatást biztosítsa a dolgozók részére,⁸⁸ de erőfeszítéseik végül eredménytelenek maradtak.⁸⁹

A munkához való hozzáállásukat az alkalmazottak az évente többször meghirdetett munkaversenyek során bizonyíthatták.⁹⁰ Ilyenkor az állatkerti dolgozók a munkaidejükön túl felajánlásokat tehettek arra, hogy milyen plusz munkát vállalnak szabadidejük rovására. A „felszabadulás napja”, május 1-je, Sztálin születésnapja, az aktuális pártkongresszusok, illetve 1951-től az alkotmány évfordulója mind-mind ilyen lehetőséget adott.⁹¹

Fontos téma volt a hároméves terv kiértékelése is, amelyet az állatkerti dolgozók korábban végrehajtottak, mint az eredetileg kitűzött határidő.⁹² A fennmaradó időre a dolgozók közül néhányan további munkákat vállaltak. A hároméves terv alatt jól dolgozókat

⁸⁶ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Vezetőségi ülések jegyzőkönyve. 1950. március 4., 1950. március 11. és 1950. július 29.; A státuszrendezést igyekeztek helyi szinten nagy eredménynek beállítani és meggyőzni a dolgozókat, hogy a fizetéseik jelentősen javultak. Uo. 1950. Taggyűlések jegyzőkönyvei. 1950. március 28.

⁸⁷ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Szakaszszerelési értekezlet jegyzőkönyvei. Üzemi értekezlet. 1949. július 10.; BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Háromszög értekezlet jegyzőkönyvei. 1950. április 3. és 1950. április 19.

⁸⁸ BFL, VIII.3821. 6. doboz. Levelezések 1949–1956. (2). 303/1949. Láng István levele a polgármesterhez. 1949. június 12.; Uo. Láng István jelentése az Állatkerti munkások bakancs ellátásáról és a kollektív besorolásról.

⁸⁹ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (2). III. csoport: Háromszög jegyzőkönyvei. 1951. november 14.

⁹⁰ A szovjet mintára szervezett munkaversenyek valamennyi magyarországi munkahelyen megjelentek, és az élmunkás, illetve a sztahanovista mozgalomban csúcsosodtak ki. Céljuk az volt, hogy a termelésben meghatározott normákat túlteljesítsék, maximalizálják. Horváth–Majtényi–Tóth, 1998: 29–32. Az egymást érő munkaversenyekkel azt érték el a pártvezetők, hogy a dolgozók a szabadidejükben is a szocializmus építését végezték. Az állatkertben a munkaverseny legtöbbször felajánlások formájában zajlott. Olyan állatápolási, takarítási, és kisebb karbantartási feladatokra jelentkeztek az alkalmazottak, amik a munkaidejükbe nem fértek bele. Később a vasgyűjtés és a takarékoság került előtérbe.

⁹¹ A munkaversenyeken jól teljesítők esetenként jutalmat is kaptak, melyet a vállalatvezető adott át. BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Háromszög értekezlet. 1949. április 28. és 1949. május 31. Az állatkertben hirdettek szezonális, illetve országos munkaversenyeket, és időnként más intézményeket is kihívtak, mint például az angolparkot és a sportcsarnokot. BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Béke és termelési értekezlet jegyzőkönyvei. Üzemi értekezlet. 1950. február 7.; Uo. Termelési értekezlet. 1950. április 17.; Uo. Háromszög értekezlet jegyzőkönyvei. 1950. március 9.; Láng szerint a munkafelajánlásokkal a dolgozók a párthoz és Rákosi Mátyáshoz való ragaszkodásukat fejezték ki. BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (2). VIII. csoport: Vegyes. Röpgyűlés jelentése. 1951. február 3.; Uo. Felajánlások kiértékelése. 1951. február 14.

⁹² BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). 1949. Szakaszszerelési értekezlet jegyzőkönyvei. Termelési értekezlet. 1949. december 29.

előállatokkal jutalmazták meg az intézmény gyűjteményből, amelyeket az igazgató személyesen adott át az üzemi értekezleten.⁹³

Ezzel egy időben Láng megkezdte az ötéves terv beharangozását. Hangsúlyozta, hogy ennek elvégzésével nemcsak országosan fog jelentősen megnőni az életszínvonal, hanem nemzetközi szinten is lekörözik a kapitalista nemzeteket. Az országos gazdasági és politikai folyamatokat mindig lefordította a helyi viszonyokra, így próbált hatni a dolgozók felelősségérzetére.⁹⁴ A jól dolgozókat példaként állította a többiek elé, az üzemi értekezleteken megdicsérte őket és néha jutalmakat osztogatott.⁹⁵ Ettől függetlenül az állatkerti alkalmazottak összteljesítményével rendkívül elégedetlen volt, s ezt szinte minden dolgozói gyűlésen szóvá tette. A munkakerülést, a munkaidőcsalást, a lopást az intézményi tulajdonból, a munkaidőben végzett külsős munkákat elítélte, és a pártszervezet, valamint az üzemi bizottság segítségével mindent megtett ezek felszámolására.⁹⁶ Láng erőfeszítéseket tett, hogy az állatkerti tisztviselők és a munkások közeledjenek egymáshoz, hogy a munkahelyi státuszok között a „válaszfal lehulljon”.⁹⁷ Mindemellett időt szánt a fiatal dolgozók felügyeletére is.⁹⁸

Láng igyekezett intézményen belül a demokratikus, munkás központú külsőségeket fenntartani. Az igazgatói munkatervet, munkaprogramokat a dolgozók tudtára adta, és a megvalósításról folyó vitát is szorgalmazta. A gyűléseken, értekezleteken az elhangzó hozzászólásokra és kérdésekre mindig válaszolt. A részlegvezetőket is arra biztatta, hogy személyesen beszéljék át a dolgozókkal az egyéni munkatervet.⁹⁹ Azt viszont elvárta, hogy ezek mérhetőek, ellenőrizhetőek, sőt összehasonlíthatóak legyenek. Különösen elégedetlen volt az állatkerti kocsisok teljesítményével. A takarmány és tüzelőanyag ellátásában

⁹³ Uo. Háromszög értekezlet. 1949. október 17.

⁹⁴ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (2). I. csoport: Taggyűlés jegyzőkönyvek. Nemzetközi események ismertetése. 1951. március 27.

⁹⁵ Uo. (1). Szakaszszerelési értekezlet jegyzőkönyvei. Üzemi értekezlet 1949. május 25. és 1949. július 1.

⁹⁶ Uo. (1). Vezetőségi ülés. 1948. október 30.; BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Vezetőség jegyzőkönyvei. 1949. július 26. és 1949. szeptember 6.; A lopások nagy részét azoknak a dolgozóknak tulajdonította, akik már áthelyezésre kerültek más intézményhez, de még mindig az állatkerti gazdasági udvarban lévő lakásokban laktak, ezért a polgármestertől kérvényezte kilakoltatásukat. BFL, XXIII.114. 8692/176/1951. A Főv. Állatkertben lakó, de nem az Állatkertben dolgozó alkalmazottak szolgálati lakásának ügye. 1951. január 19.; A Láng István által kritizált problémák nem voltak egyediek, a legtöbb magyarországi üzemből és intézményből hasonló állapotokkal néztek szembe a munkásigazgatók. Balogh-Ebner, 2017.

⁹⁷ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Vezetőség jegyzőkönyvei. Vezetőségi ülés jegyzőkönyve. 1949. május 7.

⁹⁸ Uo.; 1949-ben a gazdasági udvarban lévő legénylakásokon folyó erkölcsstelségekről az állatkertért felelős ügyosztályt is tájékoztatta. Uo. Háromszög értekezlet. 1949. szeptember 5.

⁹⁹ Uo. Háromszög értekezlet. 1949. január 5.; Uo. Pártmunkás értekezlet jegyzőkönyvei. Pártmunkás értekezlet. 1949. november 15.

nélkülözhetetlen szállítóeszközök, továbbá igáslovak állapotát és a velük szállított mennyiségeket is kritizálta.¹⁰⁰ A kocsisok munkáját egy gondatlanságból történt baleset után reformálta meg.¹⁰¹ Egy ellenőrzési listát készített a fuvarozók számára, amelyben meghatározta a fuvarok számát, a szállítási súlyokat és a távolságokat, így a munkateljesítményük mérhetővé vált. Rövidesen a munka hatékonyságának emelkedését jelenthette be, és olyannyira fellelkesült, hogy az állatapolók és a kertészet számára is megígért egy hasonló pontrendszeren alapuló normát.¹⁰²

Az igazgató eltökélten próbálta javítani az állatkerti munka hatékonyságát, kritikáját szemtől szembe is közölte a dolgozókkal. Szinte nem telt el úgy 1948–1949-ben alkalmazotti, illetve pártmunkás gyűlés, hogy a rossz hozzáállásról, a munkateljesítmény megjavításáról ne esett volna szó. A hibák kijavítását abban látta, ha a rosszul dolgozókat a bizalmiak, illetve az agitátorok többször felkeresik, elbeszélgetnek velük, az értekezletek látogatására bíztatják őket, s így javítanak a moráljukon.¹⁰³ Mindezt azért is fontosnak gondolta, mert nem tartotta politikailag eléggé tudatosnak az alkalmazottakat, akik közül sokan nem látogatták a helyi pártgyűléseket.¹⁰⁴

Lángon kívül az állatkert agitációs felelőse és az intézmény propagandistája is egyetértett abban, hogy a legfontosabb információforrásnak, a pártlapnak, a Szabad Népnek kell lennie.¹⁰⁵ Hamarosan meg is alakult a helyi Szabad Nép baráti kör, hogy a cikkeket közösen is meg tudják beszélni a dolgozókkal. A havonta egyszer-kétszer tartott összejöveteleken Láng mint vitavezető rendszeresen részt vett.¹⁰⁶ A folyóirat terjesztésére irányuló agitáció olyannyira jól sikerült, hogy 1951 márciusára mindössze 4 dolgozó volt, aki valamilyen formában ne fizetett volna elő a Szabad Népre.¹⁰⁷

¹⁰⁰ Uo. Pártmunkás értekezlet jegyzőkönyvei. Pártmunkás és aktív értekezlet. 1949. október 11.

¹⁰¹ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Háromszög értekezlet jegyzőkönyvei. 1950. február 6. és 1950. február 13.

¹⁰² Uo. Béke és termelési értekezlet jegyzőkönyvei. Termelési bizottsági ülés. 1950. április 28.; Uo. Népnévelő értekezletek. Aktív értekezlet. 1950. július 19.; A normák előfeltételének a megfelelő munkamódszerek kialakítását tartotta Láng, és azt sem titkolta, hogy a cél a kijelölt számok, mennyiségek túlteljesítése. Uo. Béke és termelési értekezlet jegyzőkönyvei. Szakszervezeti nap. 1950. január 17.

¹⁰³ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Háromszög értekezlet 1949. január 6.; BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Háromszög értekezlet jegyzőkönyvei. 1950. január 6.

¹⁰⁴ Uo. (1). Pártmunkás értekezlet jegyzőkönyvei. Pártmunkás és aktív értekezlet. 1949. október 11.

¹⁰⁵ Uo. Pártmunkás értekezlet jegyzőkönyvei. MDP üzemi agitációs értekezlet. 1949. július 3.; Uo. Vezetőség jegyzőkönyvei. Vezetőségi ülés jegyzőkönyve. 1949. március 29.

¹⁰⁶ Uo. (1). Szabad Nép baráti kör jelentés. 1950. február 20., 1950. július 7., 1950. augusztus 14., 1950. augusztus 21. és 1950. szeptember 4.

¹⁰⁷ Rádásul a kimaradók közül is egy fő süket-néma volt és egy bolgár anyanyelvű. BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (2). VIII. csoport: Vegyes. Szabad Nép kampány kiértékelése. 1951. március 1.

Az egykori cipész dörge delmei nemcsak a dolgozókat, hanem a párttagokat, sőt a helyi pártszervezet funkcionáriusait és vezetőit is érintették. Rossz szemmel nézte a helyi pártvezetők közti torzsalkodásokat, felszólalt a szerinte gyakori és káros vádaskodások ellen.¹⁰⁸ Elképzelése szerint, ha a párttagok megfelelő példát mutatnak, akkor a dolgozókat is könnyebb meggyőzni a helyes és felelősségteljes munkavégzésről, ezért a párttagokkal szemben szigorúbb eljárást tartott megfelelőnek, mint a párton kívüliekkel.¹⁰⁹ Láng feladatának érezte azt is, hogy az aktuális kül- és belpolitikai eseményekről tájékoztassa az intézmény alkalmazottait. Az állatkert előadójaként a pártmunkás értekezleteken, a röpgyűléseken, valamint a pártnapokon tartott beszámolóit gyakran a gazdasági udvarban lakó máshol dolgozók is meghallgatták, sőt a környező intézményekből is időnként átjöttek a gyűlésekre.¹¹⁰ A beszédek tartalmát, illetve a hozzászólásokra, kérdésekre adott válaszát a jegyzőkönyvek nem mindig örökítették meg, de időnként részletesen lejegyezték.

Belpolitikai téren Láng a Magyar Dolgozók Pártjának vezetői által meghatározott irányelveket közvetítette hallgatósága felé, gyakran idézett a vezető politikusok szavaiból.¹¹¹ A hároméves terv eredményeit többször méltatta, míg az ötéves tervvel kapcsolatban az ország és a magyar nép felemelkedését prognosztizálta.¹¹² Azt is hangsúlyozta, hogy ehhez az állatkert dolgozóinak is hozzá kell járulniuk, és nemcsak a felelősségteljes munkájukkal, hanem tervkölsön jegyzéssel is.¹¹³ Láng István jó példát mutatott ezen a téren,¹¹⁴ de az intézmény dolgozóit csak többszörös felkereséssel lehetett az elvárt összegek felajánlására rávenni.¹¹⁵

Politikai tárgyú beszámolóit, előadásait következetesen követték az MDP aktuális irányvonalát és üzeneteit. Az egykori cipész gyakran emlékeztette az állatkert dolgozóit az „éberség fontosságára”, és rendszeresen figyelmeztette őket, hogy a jobboldali

¹⁰⁸ Uo. Vezetőségi ülések. Rendkívüli vezetőségi ülés. 1948. december 29.

¹⁰⁹ Uo. Fegyelmi. Szabóné, Nimiláné, Jakubáné elleni fegyelmi eljárások. 1949. augusztus 30.; Uo. Vezetőségi ülések jegyzőkönyvei. 1949. november 28.

¹¹⁰ Uo. Háromszög értekezlet. 1949. augusztus 11.; Uo. Pártmunkás értekezletek jegyzőkönyvei. Agitációs gárdaértekezlet. 1949. május 6.; Uo. MDP taggyűlések jegyzőkönyvei. Taggyűlés jegyzőkönyve. 1949. szeptember 7.; BFL, XXXV.109.c. 21. ő. e. (2). IV. csoport: Pártnap jelentések. 1951. január 16.

¹¹¹ BFL, XXXV.109.c. 21. ő. e. (1). Szabad Nép baráti kör jelentés. 1950. február 20.; Uo. Vezetőségi ülések jegyzőkönyve. 1950. június 17.

¹¹² Uo. Pártmunkás értekezletek jegyzőkönyvei. Agitációs gárdaértekezlet. 1949. május 6.; Uo. Összevont pártmunkás és agitációs értekezlet. 1949. május 13.

¹¹³ Uo. Vezetőség jegyzőkönyvei. Vezetőségi ülések jegyzőkönyvei. 1949. szeptember 26.

¹¹⁴ BFL, VIII.3821. 6. doboz. Levelezések 1949–1956. (2). 552/1949. á.sz. Kimutatás az ötéves tervkölsönt jegyző közigazgatási alkalmazottakról. 1949. október 6.

¹¹⁵ Uo. Vezetőség jegyzőkönyvei. Vezetőségi ülések jegyzőkönyvei. 1949. október 3.; Uo. Pártmunkás értekezletek jegyzőkönyvei. Pártmunkás és aktív értekezlet. 1949. október 11.; Uo. Agitációs értekezlet 1949. szeptember 30.

szociáldemokraták, „a klerikális reakció”, valamint a „kapitalisták ügynökei” az állatkertben is a párt és a szocializmus ellen dolgoznak.¹¹⁶ Külpolitikai vonalon pedig előszeretettel hasonlította össze a fejlődő és erősödő Szovjetuniót a lemaradó és a dolgozókat elnyomó kapitalista országokkal.¹¹⁷ Sztálint mindig a magyar népet szerető, bölcs vezéréként ábrázolta.¹¹⁸ Igazgatósága alatt három olyan külpolitikai esemény történt, amivel kiemelten foglalkozott. Az egymással szorosan összefüggő Titó-ügy, a Rajk-per,¹¹⁹ valamint a koreai háború kitörése hosszú időre beszédtemát biztosított a helyi pártvezetők és dolgozók számára.

1949. június 14-én tartott állatkerti pártmunkás értekezleten, ahol a cirkuszból is részt vettek dolgozók, Láng részletesen beszámolt a Jugoszláviában zajló eseményekről. Bemutatta, hogy a Szovjetuniótól eltérő, különutas politikát folytató Titó vezette szomszédos ország hogyan lett az „imperialisták kiszolgálója”, sőt „első számú rohamcsapata”. Hangsúlyozta, hogy a párt visszautasítja a „fasiszta módszerekkel a népüket terrorizáló trockisták provokációját”. A beszéd elhangzása után – a jegyzőkönyv szerint – az állatkerti dolgozók közül sokan harcias hozzászólást tettek az elhangzottakhoz, és reményüket fejezték ki, hogy a szomszédos ország lakói hamarosan elűzik elnyomóikat.¹²⁰

A pártvezetők és dolgozók hangulatát tovább fokozta, hogy a külpolitikai események néhány hónapon belül belpolitikai botrányba fordultak át. A titoista-trockista Rajk-per számtalan lehetőséget adott a pártvezetőség és Láng számára, hogy a pártfegyelem, az önkritika, a párthűség és az éberség fokozása mellett szólaljanak fel. A Rákosi Mátyás életére törő, Magyarországot a szocialista tábortól elszakítani akaró, árulónak titulált „Rajk banda” leleplezett terveiről az igazgató többször beszámolt. Biztatta a dolgozókat a Szabad Nép vonatkozó cikkeinek olvasására, valamint arra, hogy a tárgyalást rádión keresztül is hallgassák.¹²¹

Az 1950. június 25-én kitört koreai háború mindennapos téma volt az állatkertben.

¹¹⁶ Uo. Pártmunkás értekezletek jegyzőkönyvei. 1949. április.15.; BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Pártmunkás értekezletek jegyzőkönyvei. 1950. június 5.; Uo. Taggyűlések jegyzőkönyvei. 1950. június 27. és 1950. július 25.; Uo. Szabad Nép baráti kör jelentés. 1950. július 7.; Uo. Pártnap jelentés. 1950. július 11.

¹¹⁷ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (2). VII. csoport: Szakszervezeti taggyűlés és termelési értekezlet. Termelési értekezlet. 1951. március 13.

¹¹⁸ Uo. (1). Béke és termelési értekezletek. Dolgozói gyűlés Sztálin születésnapja alkalmából. 1950. december 19.

¹¹⁹ A két esemény közötti összefüggésekről és a Rajk-per háttéréről részletesen lásd: Hajdu, 1992: 17–36.; Zinner, 2013.

¹²⁰ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Pártmunkás értekezletek jegyzőkönyvei. 1949. június 14.

¹²¹ Uo. 1949. augusztus 18. és 1949. augusztus 3.; Uo. Taggyűlések jegyzőkönyvei. 1949. szeptember 1. és 1949. szeptember 28.; Uo. Vegyes iratok. Taggyűlés határozat. 1949. szeptember 15.; Uo. Vezetőség jegyzőkönyvei. 1949. szeptember 12. és 1949. szeptember 17.

A hidegháború első fegyveres konfliktusa kitűnő indokot szolgáltatott Láng István és a helyi pártszervezet funkcionáriusai számára, hogy a koreai nép küzdelmét példaként állítsák az intézmény dolgozói elé.¹²² A segélyszállítmányok és a békekongresszusokon való aktív részvétel mellett a helyi munkafegyelem megszilárdítást és a sorozatos munkafelajánlásokat tartotta a legnagyobb segítségnek.¹²³ A békekölcsön jegyzésére is felszólították a dolgozókat, amiben elsőként mutatott példát az intézményvezető.¹²⁴ A kiélesedő háborús helyzet miatt már áprilisban megalakult a három fős állatkerti békebizottság, amelynek taglétszámát a kirobbant konfliktus és a békéért szükséges fokozott harc miatt megemelték.¹²⁵

5. Láng István bukása

Láng az állatkerti párt- és munkafegyelem javulását először 1950-ben ismerte el, Ekkortól hangzanak el tőle elsőként dicsérő szavak, melyek 1951 elején egyre gyakoribbá válnak.¹²⁶ Mindez kapcsolatban lehet azzal, hogy a látogatószám jelentős növekedése mellett a felettes hatóságok az állatkert fejlesztése mellett döntöttek, ami anyagilag új lehetőségeket nyitott.¹²⁷ Az intézmény részére nyújtott tervhitelből már nemcsak felújításra, hanem új állatok vásárlására is jutott.¹²⁸ Az elért eredmények ellenére Lángot 1951. május 1-jével váratlanul felmentették,¹²⁹ és ezzel befejeződött állatkerti pályafutása. Az indoklás szerint azért, mert sorozatosan betegedtek meg és pusztultak el az állatok.¹³⁰

Az állatorvosi jelentések szerint valóban számos ilyen eset történt 1950 októberétől kezdve,¹³¹ azonban ez aligha írható egyértelműen Láng számlájára. Az állatelhullásokkal a városligeti kert vezetősége is folyamatosan foglalkozott. Azt állapították meg, hogy

¹²² BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Béke és termelési értekezletek. Termelési értekezlet. 1950. december 1.

¹²³ Uo. Pártnap jelentés. 1950. július 11. és 1950. szeptember 5.; Uo. Béke és termelési értekezletek. Békegyűlés. 1950. július 15. és 1950. október 26.

¹²⁴ Uo. Vezetőségi ülések jegyzőkönyve. 1950. szeptember 22.; Uo. 1950. Taggyűlések jegyzőkönyvei. 1950. szeptember 27.

¹²⁵ Uo. Béke és termelési értekezletek. Békegyűlés. 1950. április 22.

¹²⁶ Uo. Taggyűlések jegyzőkönyvei. 1950. március 28.; BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (2). 1951. VII. csoport: Szakszervezeti taggyűlés és termelési értekezlet. Termelési értekezlet. 1951. március 13.; Uo. 1951. I. csoport: Taggyűlés jegyzőkönyvei. Párttag értekezlet. 1951. január 25.

¹²⁷ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). 1950. Béke és termelési értekezletek. Termelési értekezlet. 1950. május 5.; Uo. Háromszög értekezlet jegyzőkönyvei. 1950. január 13.; A látogatószám növekedése elsősorban az állomány bővülésével függött össze, valamint érezhetően megnövekedett az érdeklődés a városligeti kert iránt egy-egy egzotikus állatszállítmány érkezése után.

¹²⁸ Uo. Háromszög értekezlet jegyzőkönyvei. 1950. május 6.

¹²⁹ BFL, XXIII.114. 8692/198/1951. Láng István állásának megszüntetése. 1951. május 8.

¹³⁰ Uo. 8692/206/1951. Az Állatkertben történt állatelhullások és megbetegedések kivizsgálásáról. 1951. május 29.

¹³¹ Uo. 8692/148/1950. Feljegyzés. 1950. november 14.

többségüket a tiltott és káros látogatói etetések okozták, amelyeket az alacsony ápolói létszám miatt nehezen tudják megakadályozni. Ráadásul maga Láng István kérvényezte, hogy egy állandó állatorvosi állást is létesítsenek, ugyanis korábban csak alkalmoszerűen, illetve megbetegedés esetén hívhatták ki az Állategészségügyi Intézetnél dolgozó állatorvost.¹³² Az állandó intézményi állatorvos biztosítására a lépéseket a felettes hatóságok megtették,¹³³ azonban még jó darabig így se szűntek meg az állatpusztulások.¹³⁴ Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtó Bizottsága 1950 szeptemberében az állatkert nagyobb arányú fejlesztése érdekében az intézmény vezetőségének szakmai és politikai szempontból történő felülvizsgálatára utasította a városligeti kertért felelős ügyosztályt, és valószínűleg ennek következtében kérdőjeleződött meg Láng István alkalmassága, amelyhez az állatelhullások szolgáltatták az indokot.¹³⁵

Ráadásul az egykori cipész helyére nem olyan utódot neveztek ki, aki állatorvosi képesítéssel vagy tapasztalattal rendelkezett.¹³⁶ Arról, hogy milyen további indokok állhattak az intézményvezető elmozdítása mögött, kevés információval rendelkezünk. Még 1950 februárjában zajlott egy fegyelmi eljárás Láng ellen a XIV. kerületi pártbizottságban, amely megrovással zárult: a dolgozókkal szembeni durva bánásmódjával, illetve makacs és önfejű magatartásával kapcsolatban érkeztek panaszok.¹³⁷

Az intézményvezető súlyosabb ítéletre számított, de az enyhe végeredményt annak tulajdonította, hogy az eljárás során még lelkesebb pártmunkát végzett, mint azelőtt. Az állatkerti párttaggyűlésen megígérte, hogy önkritikát gyakorol, és uralkodni fog rossz tulajdonságain.¹³⁸ Egy másik esetről is fennmaradt valamennyi információ, ami időben két hónappal előzte meg a felmentését. 1951 áprilisában a legénységi szálláshelyről eltűnt több tárgy, többek között az intézmény léghajója, amiért Lángot elmarasztalták, amire ő az ott

¹³² Uo. 8692/171/1951. Láng István kérvénye Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtóbizottsága Elnökének. 1951. január 3.; Goda Gábor az állatkertért felelős ügyosztály vezetője visszaemlékezéseiben panaszkodott, hogy Láng rendszeresen állategészségügyi problémákkal zavarta. Szekeres, 1985: 399.

¹³³ Uo. 8692/194/1951. Szabados Antal állatorvos alkalmazása az állat és növénykertben. 1951. április 10.

¹³⁴ Uo. 8692/208/1951. Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtóbizottsága Elnökének. Jegyzőkönyv. 1951. május 26.; 8692/261/1951. Károlyi József jelentése Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtóbizottsága Elnökének. 1951. szeptember 12.; BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (2). III. csoport: Háromszög jegyzőkönyvei. 1951. november 14.

¹³⁵ BFL, XXIII.102.a.1. 1950. szeptember 26., 2.

¹³⁶ BFL, VIII.3821. 6. doboz. Levelezések 1949–1956. (2). Változás jelentés Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtóbizottságának XI. osztályának. ad. 646/1949. á.sz. 1951. április 28.

¹³⁷ Már 1948 végén is figyelmeztették a kerületi pártbizottság ülésén az állatkerti munkásokkal szembeni helytelen viselkedése miatt. BFL, XXXV.109.a.3. 32. ő.e. 2. 1948. december 30.; Uo. 117. ő.e. 8.1950. február 24.

¹³⁸ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Taggyűlések jegyzőkönyvei. 1950. február 28.

lakó fiatalok fizetéséből levonta a fegyver árát, és elbocsátással fenyegette meg őket. A helyi Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) az ügy kivizsgálását kezdeményezte.¹³⁹ A dolgozói gyűléseken Láng távozása után még néhány hétig személye beszédtema volt, és ekkor sem derült ki, hogy a fenti eset hozzájárult-e a felmentéséhez. Az alkalmazottak egy része örömmel vette az intézményvezető elbocsátását, míg egy részük igazságtalanságnak tartotta, és volt, aki elismerte a jó döntéseit, miközben az egykori cipész hibáiról sem feledkezett meg.¹⁴⁰

Láng távozásával az intézmény pártnapi előadója is elhagyta az állatkertet, így a következő alkalommal a dolgozóknak a Széchenyi Fürdőbe kellett átmenniük a politikai irányvonalak megismerése érdekében, és a következő hónapokban is külsős előadót kellett hívni az állatkerti pártnapokra.¹⁴¹ Az intézmény vezetésének átadása a fennmaradt iratok alapján zökkenőmentesen történt meg,¹⁴² sőt utóda, Károlyi József még meg is védte az elődjét, amikor a szakszervezeti taggyűlésen az egyik dolgozó „*suszter Láng igazgató*”-nak gúnyolta.¹⁴³ A frissen kinevezett új vállalatvezető úgy nyilatkozott, hogy Lángnak ugyan voltak hibái, de jó munkát is végzett. Néhány éven belül azonban Károlyi véleménye alaposan megváltozott, és akkor már az állatkert lezüllesztőjeként, a fejlődés legnagyobb akadályozójaként emlegette az egykori intézményvezetőt.

¹³⁹ Uo. (2). VIII. csoport: Vegyes. DISZ tagok panasza. 1951. április 18.

¹⁴⁰ Uo. VII. csoport: Szakszervezeti taggyűlés és termelési értekezlet. Szakszervezeti taggyűlés 1951. május 11.; Uo. I. csoport: Taggyűlés jegyzőkönyvei. 1951. május 29.

¹⁴¹ Láng István mint volt osztályvezető 1951. május 4-én tartotta utolsó pártnapi előadását az állatkertben. BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (2). IV. csoport: Pártnap jelentések. 1951. május 4.

¹⁴² Láng István további sorsáról keveset tudunk, mindössze annyit, hogy 1988-ban hunyt el. BFL, XV.20.1. XXXIII.1.b. Budapesti- és az 1950-ben Budapesttel egyesített települések állami anyakönyvi másodpéldányaihoz tartozó utólagos bejegyzések gyűjteménye. II. kerület 1988. születési. Utóbejegyzés 194/1988.; Bizalmasa, a helyi párttitkár sem tudta megmondani később, hogy az állatkerttől hova helyezték át. 1953-ban elterjedt az állatkertben, hogy Láng korábban pap volt, és erről a párttitkár is tudott. Az egykori cipész bizalmasa tagadta, hogy ez igaz lenne, és azt hangoztatta, hogy ezzel csak őt akarják lejáratni. A félreértés gyökerét abban látta, hogy az intézmény első munkásigazgatójának „*volt egy széles karimájú kalapja, amiért egyesek papnak gúnyolták*”. BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (2). Taggyűlés. 1953. augusztus 5., 3.

¹⁴³ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (2). VII. csoport: Szakszervezeti taggyűlés és termelési értekezlet. Szakszervezeti taggyűlés. 1951. május 11.

III. Károlyi József, a második munkásigazgató

Annak ellenére, hogy Károlyi József kétszer annyi időt töltött az állatkertben, mint Láng István, mégsem tudunk meg róla sokat az állatkerti szakirodalomból. Utódja, dr. Anghi Csaba, aki közel másfél évet dolgozott együtt Károlyival, nagyra becsülte elődjét, egy mindig becsületes, szorgalmas, az intézményért sokat fáradozó vezetőként említette, aki azonban a nehéz körülmények miatt nem tudta a zoológiai és botanikus kertet kellő módon felvirágoztatni.¹⁴⁴ Szidnainé Csete Ágnes mindössze pedig annyit említ Károlyiról, hogy „*mint régi szakmunkás tudott a fizikai dolgozókkal bántani*”.¹⁴⁵

1. A cipészt váltja a vasesztergályos

Az állatkert második munkásigazgatója 1902-ben, Karl József néven, Kispesten látta meg a napvilágot. 1936-ban házasodott meg, családi nevét pedig két évvel később változtatta Károlyira.¹⁴⁶ Édesapja telekkönyvi hivatalosolga volt,¹⁴⁷ ám ennek ellenére Károlyi hat elemít végzett és csak a vasesztergályos szakmát sajátította el. 1921-től 1948-ig a Weiss Manfréd Csepeli Acél- és Fémművei R.T.-nél dolgozott, utolsó éveiben ugyan már mint revíziós csoportvezető, illetve művezető. Részt vett a munkásmozgalomban, a II. világháború után a gyár párttitkára is volt.¹⁴⁸ Csepelről került a Fővárosi IV. kerületi Ingatlankezelő Községi Vállalathoz vállalatvezető pozícióba. 1949-től 1951. április 22-ig pedig a Közületi Ingatlan Központot vezette.¹⁴⁹ Ezután helyezték az állatkert élére a Budapesti Pártbizottság és a

¹⁴⁴ Anghi, 1956: 30–31. 1957 júliusában Károlyi József temetésén is ő mondta a búcsúbeszédet, ami az állatkert második munkásigazgatójának múltjáról semmilyen információt nem tartalmazott. Anghi, 1957: 47–49.

¹⁴⁵ Szidnainé Károlyi korábbi munkakörét a gazdasági ügyek vezetőjeként jelölte meg, de az információ forrását nem említi. Szidnainé, 1991: 107.

¹⁴⁶ BFL, XV.20.1. XXXIII.1.a. Kispesti születési anyakönyvek. A1254. tekercs. Folyószám: 631/1902.; BFL, XV.20.1. XXXIII.1.a. Kispesti házassági anyakönyvek. A1272. tekercs. Folyószám: 245/1936.; BFL, XXXIII.1.b. 1. XIX. Kispest 1929–1952. A házassági anyakönyvekbe 1938. év IV. negyedévében tett utólagos bejegyzések és kiigazítások. Utóbejegyzés: 165/1938.

¹⁴⁷ 1948-ban édesapja foglalkozását Károlyi József állami altisztként tüntette fel, illetve családi nevét szintén Károlyiként írta. BFL, XXIX.2001. 195. doboz. Károlyi József 3476. Nyilvántartási lap. 1948. március 15.

¹⁴⁸ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (3). Vegyes. Kiváló pártmunkások névsora. 1955. január 26.

¹⁴⁹ BFL, XXIII.114. 8692/278 (199)/1951. Úrlap a szabadpályán töltött idő beszámításához. Károlyi József. 1951. október 3.; Az állatkertben 1951-ben közölt munkáltatói adatoknak ellentmond a Weiss Manfréd Üzem Károlyi Józsefre vonatkozó személyzeti adatai. Ebben az szerepel, hogy Károlyi 1922-től dolgozott Csepelen, és közvetlenül az Acél- és Fémművektől került a Közületi Ingatlan Központba, illetve az V. kerületi Fővárosi Ingatlankezelő kerül említésre. BFL, XXIX.2001. 195. doboz. Károlyi József 3476. WM. MDP Szervezet Káderosztály. 1949. szeptember 3.; Uo. Bér és személyzeti ügyvitel. 11870. 1949. szeptember 13.; Uo. Fővárosi V. ker. Ingatlankezelő Községi Vállalat. 1950. május 11.; Uo. Weiss Manfred Acél- és Fémművei R.T. munkaügyi irodája. 1948.

fővárosi tanács egyetértésével.¹⁵⁰ A lépéssel biztosítékot láttak arra, hogy a városligeti intézmény „*munkája a jövőben lényegesen megváltozik*”.¹⁵¹

Károlyi nem vesztegette az időt, azonnal hozzálátott a vezetésére bízott intézmény átvizsgálásához és a szabálytalanságok feltárásához. Kezdetnek „kémpróbaszerű” ellenőrzést tartott az állatkert leltári irataiban, és több hiányosságot is talált, amit jelentett az intézményért felelős ügyosztálynak.¹⁵² Az ügyben Lángot és a leltárfelelőst is kihallgatták, valamint új leltári számadás elkészítését rendelték el.¹⁵³ Hibát talált a látogatók beléptetésénél, a fizetős kocsikázásnál, az állatorvos munkájában, a műszaki dolgozók anyagkezelésében, valamint a takarmánybeszerzés területén is.¹⁵⁴ Az utóbbi kapcsán vizsgálatot kért, ami során három dolgozót bocsátottak el: egy irodatisztet, a korábbi szociáldemokrata múltja miatt már büntetett Szombath László főfelügyelőt, valamint Werner Pál intézményvezető-helyettest. Az indok az volt, hogy a szabályokkal ellentétesen nem az állami szektortól vásároltak az állatoknak élelmiszert, hanem drágábban a piacon magánárusoktól. A főfelügyelő azzal védekezett, hogy célja az állatállomány egész éves ellátása volt, amit a régóta szokásban lévő magánárusoktól történő vásárlással látta folyamatosan biztosíthatónak.¹⁵⁵ Szombath várható elbocsátása esetére Károlyi már előre gondoskodott helyetteséről. Egy politikailag megbízható betanított munkást helyezett a főfelügyelő mellé, hogy a Madárosztály vezetéséhez szükséges tudást megszerezze tőle. A vasesztergályosból lett intézményvezető tervébe azonban majdnem hiba csúszott. A kiszemelt utód nemcsak sikeresen elsajátította a Madárosztály irányításához szükséges ismereteket, hanem időközben egy hathetes kultúriskolát is olyan kiemelkedően elvégzett, hogy a Közalkalmazottak Szakszervezete kinézte magának. Az áthelyezéstől végül is csak Károlyi határozott fellépése miatt tekintettek el.¹⁵⁶

Werner Pál felelősségre vonása esetében fontos megemlíteni, hogy 1948-ban már egyszer felfüggesztették hasonló okok miatt. Akkor pénztári vizsgálatok során derült ki, hogy két alkalommal is a bevételekből teljesített kiadásokat, amit a szabályok szerint csak a

június 17.

¹⁵⁰ BFL, VIII.3821. 3. doboz. Minisztériumi vizsgálat anyaga 1953. „*Én legelső sorban kifogást emelek a vizsgálat módjáért és formájáért*”. Cím és dátum nélküli gépelt, helyenként Károlyi József kézírásával javított irat. 4.

¹⁵¹ BFL, XXIII.114. 8692/209/1951. Az állatkertben történt állat elhullások és megbetegedések kivizsgálásáról. 1951. május 29.

¹⁵² Uo. 8692/265/2/1951. Az Állat és Növénykert ingóvagyonának leltári ügye. 1951. november 24.

¹⁵³ Uo.

¹⁵⁴ Uo. 8692/217/1951. Az Állatkertben folyó munka átszervezéséről és tapasztalatairól. Károlyi József levele Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtóbizottságához. 1951. június 13.

¹⁵⁵ A lefolytatott vizsgálatról részletesen lásd: Mautner, 2017a: 215–217.

¹⁵⁶ BFL, XXIII.114. 8692/258/1951. Károlyi József osztályvezető feljegyzése. 1951. szeptember 15.

tervhitel keretéből lehetett volna megtenni. A fegyelmi során azzal védekezett az igazgatóhelyettes, hogy az állatok sürgős élelmszer-ellátása érdekében nem volt már idő megvárni a tervhitelkeret kibővítésének adminisztrációs folyamatát, ezért alkalmazott szabálytalan eljárást. A vizsgálat végén Wernert felmentették a vádak alól, és állásába visszahelyezték, ugyanis azt állapították meg, hogy a szabálytalan pénzügyi megoldással az intézmény értékes állományának pusztulását előzte meg, így a főváros vagyonát kímélte.¹⁵⁷ Három évvel később az állatállomány megóvása miatt elkövetett szabálytalanságok már nem jelentettek mentséget, a három tisztviselőnek rövidesen távoznia kellett a városligeti intézményből. Az elbocsátásban érintettek a kert régi, az előző rendszerből megmaradt dolgozói voltak, vagy értelmiségi alkalmazottnak számítottak.¹⁵⁸

Mindezzel a II. világháború előtti tiszti kar lecserélődése befejeződött, így az állatkert teljes vezetősége már csak az 1945 után kinevezettekéből, illetve politikai vonalon felemelkedettekből állt. Ez azonban nem jelentette azt, hogy az állatkert teljes személyzete feltétel nélkül elfogadta volna, hogy egy vasesztergályos vezesse a városligeti zoológiai és botanikus kertet.

2. *Látványos fejlődés és konfliktusok a színpalak mögött*

„Az utóbbi időben az Állatkert élete egy hangyabolyhoz volt hasonló”.¹⁵⁹ Ez a mondat hangzott el 1953 szeptemberében az intézményben megtartott értekezleten, ahol a kert vezetői, dolgozói, a Népművelődési Minisztérium képviselői és a Fővárosi Tanács kiküldöttje is jelen volt. A megbeszélés tulajdonképpen egy válságlezáró, békéltető gyűlés volt, amely egy sok vitával, minisztériumi feljelentéssel, és személyes vádaskodásokkal terhes időszak végére hívatott pontot tenni.¹⁶⁰

1951 és 1956 között a városligeti kert jelentős lépéseket tett afelé, hogy ismét elnyerje régi színvonalát és a természettudományok terjesztésében betöltött szerepét. Sikertől rendbe hozni, illetve korszerűsíteni a legtöbb romos épületet, így 1952-ben újra megnyílhatott a második világháborúban megrongálódott Pálmaház. A következő két évben elkészült a trópusi akvárium, a terrárium és a krokodilház, valamint 1956 elején a Tengeri Akváriumot

¹⁵⁷ BFL, IV.1409.c. I. 6880/1948 (I. 17359/1948). Fegyelmi eljárás elrendelése Werner Pál gazdasági főtitkár ellen. 1949. február 8.

¹⁵⁸ BFL, VIII.3821. 5. doboz. Levelezések 1949. (1). ad 267/1949. Kimutatás az Állatkertben szolgálatot teljesítő, 1945-től a közigazgatásba került értelmiségiekről. 1949. május 17.

¹⁵⁹ BFL, VIII.3821. 3. doboz. Minisztériumi vizsgálat anyaga 1953. Jegyzőkönyv az Állatkertben megtartott értekezletről. 1953. október 7., 2.

¹⁶⁰ Uo. 1–2.

is üzembe helyezték. A baráti külföldi és nyugati állatkertekkel folytatott cserekereskedelem révén, valamint állatkereskedőktől vásárlás útján szerzett új állatok jóvoltából az állatkert állománya nemcsak egyedszámban, hanem változatosságban is jelentősen fejlődött, miközben a kertészet is megújult.

A látogatók létszáma évről évre nőtt, sőt addig soha nem látott magasságokba emelkedett. Ez leginkább annak volt köszönhető, hogy mind a Népművelődési Minisztérium, mind Budapest vezetősége elhatározta, hogy túlszárnyalja az intézmény háború előtti színvonalát. Fontos szerepet szántak az állatkertnek a természettudományos és állatorvosi ismeretek terjesztésében, valamint a darwinista fejlődélmélet bemutatásában, és erre anyagilag is többen voltak hajlandóak áldozni, mint korábban.¹⁶¹ A feladat megoldását Károlyi Józsefre bízta, akinek nemcsak a magas elvárásokkal, a nehézkes adminisztrációval,¹⁶² hanem az intézmény dolgozóinak egy vele szemben ellenséges csoportjával is meg kellett küzdenie. Az igazgatói működésének első időszakában elbocsátott tisztviselőket pótolni kellett, ráadásul az állatállomány növekedése további vezető beosztású alkalmazottak felvételét követelte meg. Ezért természettudományos képzettséggel rendelkező, egyetemet végzett szakembereket vett fel az állatkertbe. Az új alkalmazottak azonban közül többen ellenségesen viszonyultak a zoológiailag és botanikailag képzetlen intézményvezetőhöz. Az egyetemi végzettséggel rendelkező biológusok gyakran gúnyolódtak a vasesztergályosból lett igazgatón,¹⁶³ és ellene hangoltak több dolgozót is. Hozzájuk csatlakozott az állatkert propagandistája, valamint a Láng Istvánnal korábban szorosán együttműködő párttitkár is. Mialatt Károlyi József az 1953-as év nagy részét az intézményen kívül töltötte, az indulatok elszabadultak az állatkert dolgozói között. Károlyi öt hónapot politikai iskolában tanult, majd négy hónapig súlyos betegsége miatt nem volt jelen a városligeti kertben. Helyettesítésével bizalmasait, a műszaki csoport vezetőjét és az intézmény állatorvosát bízta meg.

Az intézményvezető távolléte alatt a Népművelési Minisztérium vizsgálatot indított a Károlyival elégedetlen dolgozók panaszai és feljelentése alapján. Az igazgatót és bizalmasait szakmai hozzá nem értéssel, állat- és növénylopással, a korrupció elősegítésével, illetve előnytelen állatcserék lebonyolításával, valamint egyéni haszonszerzéssel vádolták meg. A feljelentett állatkerti vezetők szerint a vizsgálat felületes volt, őket nem hallgatták meg az ügyben, ráadásul a vádlók már előzetesen intézményszerte elterjesztették a súlyos

¹⁶¹ Anghi, 1956: 46–49., 54.; Szidnainé, 1991: 107–110.

¹⁶² Anghi, 1956: 31.

¹⁶³ BFL, VIII.3821. 3. doboz. Minisztériumi vizsgálat anyaga 1953. Megjegyzések az Állatkertben 1953. VII. 8-án megindult vizsgálatához. Dr. Léopold Jenő. 1953. augusztus 2., 4.

felelősségre vonás tényét.¹⁶⁴ Végül az érintettek kérésére végrehajtott alaposabb vizsgálat minden vádpontban felmentette őket.¹⁶⁵

Károlyi nemcsak magát, hanem bizalmasait is mindvégig megvédte, és igyekezett a kert dolgozói felé a vádlók motivációját, valamint káros tevékenységük részleteit, illetve múltjuk negatív vonásait elmagyarázni. Ekkor már Láng István neve is többször előkerült, akit a meglévő állatkerti gondok egyik legfőbb okozójaként emlegetett, sőt múltjáról is kompromittáló kijelentéseket tett.¹⁶⁶ Az igazgató azonban önkritikát is gyakorolt, elismerte, hogy sok hiba, javítani való van még az intézményben, amelyekért ő is felelős. A szabályok fokozottabb betartását, a munkafegyelem megszilárdítását, és jobb vezetőségi munkát ígért.¹⁶⁷

A vezető beosztású dolgozók kibékítése érdekében megtette az első lépéseket, így gondoskodott a feladatkörök és az intézményi hierarchia pontos meghatározásáról.¹⁶⁸ Az egymással szemben álló felek ezután ígéretet tettek, hogy kerülni fogják a személyeskedést, ez azonban nem tartott sokáig, ugyanis már a következő pártértekezleten egymásnak estek a felek.¹⁶⁹ Ekkor már egyértelművé vált, hogy Károlynak drasztikusabb lépéseket kell tennie a rend helyreállításért.¹⁷⁰ Miután a Károlyival szemben álló dolgozók közül a legnagyobb hangadót elbocsátották,¹⁷¹ az ellentétek látszólag megszűntek.¹⁷² Azonban az elégedetlenség csírái nem tűntek el teljesen, amit jól mutat, hogy az 1956-os forradalom alatt az intézmény néhány dolgozója, még ha csak jelképesen is, de új vezetőséget választott.¹⁷³

¹⁶⁴ Uo. „Eltársak!” Károlyi József beszámolója a miniszteri vizsgálatról. Gépelt szöveg cím és dátum nélkül. 1–3.; Uo. „Eltársak?”. Szöveg cím és dátum nélkül Károlyi József kézírásával.; Uo. „Én első sorban kifogást emelek a vizsgálat módjáért és formájáért.” Cím és dátum nélküli gépelt szöveg Károlyi Józseftől. 1–4.

¹⁶⁵ Uo. Jelentés az állatkerti vizsgálatról. 1953. augusztus 11., 1–5.; Uo. Az Állatkerttel kapcsolatban tett bejelentések gazdasági vizsgálata. 1953. augusztus 1., 1–3.

¹⁶⁶ Uo. „Eltársak?”. Szöveg cím és dátum nélkül Károlyi József kézírásával.; Uo. „Én első sorban kifogást emelek a vizsgálat módjáért és formájáért.” Cím és dátum nélküli gépelt szöveg Károlyi Józseftől. 1–4.

¹⁶⁷ Uo. „Eltársak!” Károlyi József beszámolója a miniszteri vizsgálatról. Gépelt szöveg cím és dátum nélkül. 1–3.

¹⁶⁸ Uo. Értekezlet az állatkerti szakmunkaterületek és munkakörök felosztásáról. 87-519/1953. Dátum nélkül.

¹⁶⁹ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (2). Taggyűlés. 1953. október 23., 1–8.

¹⁷⁰ Az állatkert belső konfliktusának ügyét a fővárosi tanács végrehajtó bizottsága is tárgyalta, ahol Károlyit is meghallgatták. BFL, XXIII.102.a.1. 1953. november 5., 21–25., 99–121.

¹⁷¹ Az érintett tudományos főmunkatárs magatartásával és szakmai tudásával már korábban is elégedetlenkedtek Károlyiék, és szorgalmazták elbocsátását. BFL, VIII.3821. 3. doboz. Minisztériumi vizsgálat anyaga 1953. Megjegyzések az Állatkertben 1953. VII. 8-án megindult vizsgálatához. Dr. Léopold Jenő. 1953. augusztus 2. 1–4.; FÁNK, munkaügyi irattár. 2. doboz. Személyi kartonok 1955–1956. Dr. Lányi György. 1-36/1954. szám. Felmondás dr. Lányi György részére. 1954. március 11.

¹⁷² BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (3). Taggyűlés. 2. 1954. március 16.

¹⁷³ Anghi, 1956: 79.

3. Új munkásigazgató, hasonló problémák

Károlyi József ötéves igazgatósága alatt szinte teljesen ugyanazokkal a problémákkal került szembe, mint Láng István, és vezetési stílusa is a legtöbb tekintetben hasonló volt. Ő sem tartotta problémának, hogy nincsen természettudományos képzettsége, és többször hivatkozott arra, hogy a parlamentben is sokan hat elemi végzettséggel ülnek, mégis jól végzik a dolgukat.¹⁷⁴ Károlyi is úgy gondolta, hogy a politikai és a szakmai tevékenység nem választható el egymástól, és hitt abban, hogy a munkateljesítményt a párttudatosságon keresztül lehet megjavítani.¹⁷⁵ Előtérbe helyezte a meggyőzősen alapuló módszereket, de az elbocsátásoktól sem riadt vissza. Az állatkertben töltött időszaka alatt a dolgozók munkafegyelmével szinte soha nem volt elégedett, különösen az irodai és a fiatal alkalmazottakra panaszkodott rendszeresen.¹⁷⁶

Sokat küzdött az intézményen belüli alkoholizmus ellen, de kénytelen volt megállapítani, hogy „*ha minden olyan dolgozót elküldenénk, aki szeret inni, nem sokan maradnánk*”.¹⁷⁷ Szigorú intézkedéseket hozott a lógás, a munkaidőcsalás és az intézményi vagyon eltulajdonításának felszámolására, de az új szabályok csak átmeneti változásokat hoztak. Károlyi is fontosnak tartotta a helyi kommunisták példamutatását, ezért folyamatosan korholta a párttagokat és az állatkerti alapszervezet vezetőit.¹⁷⁸

Láng István korábban az üzemi bizottsággal harcolt sokat, Károlyi viszont a helyi párttitkárral került állandóan konfliktusba.¹⁷⁹ A helyzet csak 1954 elején javult, amikor az állatkerti MDP új titkára az egykori vasesztergályos bizalmi embere lett.¹⁸⁰ Ekkor már az intézmény vezetője is jobban belefolyt a párttevékenységbe, szempontjait és elvárásait is

¹⁷⁴ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (2). Taggyűlés. 1953. április 8. és április 28.; BFL, VIII.3821. 3. doboz. Minisztériumi vizsgálat anyaga 1953. „*En első sorban kifogást emelek a vizsgálat módjáért és formájáért.*” Cím és dátum nélküli gépelt szöveg Károlyi Józseftől. 1.; A második világháború utáni elitcsereőről az országházban, és a szocialista rendszer parlamentjéről lásd: Schwarcz, 2009: 117–138.; Feitl, 2019.

¹⁷⁵ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (2). I. csoport: Taggyűlési jegyzőkönyvek. 1951. október 24.; BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (3). Taggyűlés. 1954. július 27.

¹⁷⁶ Károlyi a fiatalok rossz dolgozói és politikai magatartásáért a helyi DISZ vezetőséget tartotta felelősnek, de a pártszervezet funkcionáriusait is okolta a fiatalság képzésének elhanyagolásáért. BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (2). I. csoport: Taggyűlési jegyzőkönyvek. 1951. május 29.; BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (2). Háromszög értekezet. 1952. április 22.; Uo. (3). Vezetőségi ülés. 1954. május 22.

¹⁷⁷ Uo. (3). Vezetőségi ülés. 1955. június 4., 1.; Uo. 1955. augusztus 13.

¹⁷⁸ Károlyi azt tartotta célszerűnek, hogy a párttagságra méltatlanokat már a tagjelöltség előtt megszüriék. BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (2). I. csoport: Taggyűlési jegyzőkönyvek. 1951. május 29., június 26., és 1951. október 24.

¹⁷⁹ Uo. 1951. augusztus 28.; BFL XXXV.109.c. 21. ő.e. (2). II. csoport: Vezetőségi ülés jegyzőkönyve. 1951. július 28.; Uo. (2). Taggyűlés. 1–7. 1953. szeptember 1.

¹⁸⁰ Uo. (3). Taggyűlés. 5–6. 1954. február 18.

határozottabban tudta érvényesíteni.¹⁸¹ Az alacsony állatkerti fizetésekkel kapcsolatos elégedetlenség szintén végigkísérte vezetőségének időszakát. Többször panaszkodott a „bérháborgókra”.¹⁸² Kijelentette, hogy aki nem elégedett, az nyugodtan távozhat az intézményből. Emellett azonban elismerte, hogy az alacsony fizetések miatt nem tudnak megfelelő szakembereket találni, illetve hosszabb távon megtartani őket.¹⁸³

Károlyi is a tervek 100%-os teljesítésére, a takarékosagra, a munkafelajánlásokra, munkaversenyekre, valamint az aktuális békekölcsön jegyzésére buzdította a dolgozókat.¹⁸⁴ Jó példával járt elől, volt, amikor az egész havi fizetéséből békekölcsönt jegyzett.¹⁸⁵ A politikai oktatást kiemelten fontosnak tartotta, ő volt az intézményben a középfokú politikai iskola és a DISZ szeminárium előadója.¹⁸⁶ Ugyanakkor a pártnapokon, a pártgyűléseken, a dolgozói értekezleten sokkal kevesebbszer tartott előadást,¹⁸⁷ mint elődje, a kül- és belpolitikai beszámolókat, a kongresszusok határozatainak ismertetését inkább a párvezetőkre, a szakszervezeti funkcionáriusokra, illetve a vezető beosztású dolgozókra hagyta. Az előadásokhoz fűzött kiegészítései és hozzászólásai azonban mindig az aktuális pártpolitikai irányvonalak jegyében történtek.

Külpolitikai téren legtöbbször Sztálin, a Szovjetunió és Kína eredményeit méltatta, miközben a nyugati országok munkásellenes lépéseit elítélte.¹⁸⁸ A belpolitikai hozzászólásaiban gyakran hasonlította össze a Horthy-rendszer elnyomását a világháború utáni demokrácia magyar vívmányaival.¹⁸⁹ A pazarlást, a bérelégedetlenséget, a munkahelyi lazaságokat az egykori jobboldali szociáldemokraták maradékának, a „panaszkodó

¹⁸¹ Uo. (3). Vezetőségi ülés. 1954. november 14 és november 20.; Uo. (3). Vezetőségi ülés. 1955. január 29. és április 23.

¹⁸² Uo. (3). Taggyűlés. 2. 1954. május 25.; Uo. (2). VII. csoport: Szakszervezeti taggyűlés és termelési értekezlet. 1951. augusztus 14.

¹⁸³ Uo. (2). III. csoport: Háromszög jegyzőkönyvei. 1951. november 14.; Uo. (2). Vezetőségi ülés. 1953. október 31.

¹⁸⁴ Az említett területeken elért eredményekkel Károlyi összességében elégedett volt. Uo. (2). I. csoport: Taggyűlési jegyzőkönyvek. 1951. július 31., 1951. szeptember 21., és 1951. november 28.; Uo. (2). III. csoport: Háromszög jegyzőkönyvei. 1951. augusztus 8.; Uo. (3). Taggyűlés. 2. 1955. szeptember 20.

¹⁸⁵ Uo. (3). Vegyes. Zárójelentés az állatkerti M.D.P. alapszervezetéből az V. Békekölcsön jegyzés eredményéről. 1954. szeptember 24.

¹⁸⁶ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (2). II. csoport: Vezetőségi ülés jegyzőkönyvek. 1951. november 3.; Uo. (3). Pártnap. 1954. december 21.; BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (3). Vegyes. Jelentés az Állat- és Növénykert M.D.P. alapszervezetéből az 1944/45. oktatási évre beállított propagandisták és hallgatók besorolásáról. 1954. június 18.

¹⁸⁷ Előadásaiban elsősorban Rákosi beszédeit ismertette, illetve az öt éves tervről számolt be. BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (2). IV. csoport: Pártnap jelentések. 1951. december 13.

¹⁸⁸ Uo. (2). Pártnap jelentés. Szabad pártnap. 1952. május 20.; Uo. (3). Pártnap. 1954. március 2.; Uo. (3). Taggyűlés. 1955. február 8.

¹⁸⁹ Uo. (3). Békeértekezlet. 1953. május 8.; Uo. Taggyűlés. 1953. április 28.; BFL, XXXV.109.c. 242. ő.e. Taggyűlések. 1956. augusztus 18.

kulákoknak”, illetve a „klérus aknamunkájának” tulajdonította.¹⁹⁰ Az „egyházi reakció” a Grósz-per árnyékában különösen gyakori beszédtema volt az állatkertben.¹⁹¹ A városligeti intézmény vallásos dolgozóit egyre több támadás érte,¹⁹² valamint komoly propaganda indult a szülők meggyőzésére, hogy ne engedjék gyermekeiket az iskolai hittanoktatásra.¹⁹³

Láng Istvánnal ellentétben, Károlyi sokkal bőkezűbben bánt a dicséretekkel. Az állatkerti dolgozókra zúdított dörgegelmei közé szinte mindig vegyített egy-egy elismerést, a jól dolgozókat gyakran kiemelte, s nekik a jutalom sem maradt el.¹⁹⁴ Emellett az elbocsátásokat is alaposabban megfontolta, csak a legvégső esetben nyúlt ehhez az eszközhöz.¹⁹⁵ A személyes ellentéteket is jobban kezelte. Attól, hogy konfliktusba került valamelyik dolgozóval, később még akár a párttagságát is támogathatta.¹⁹⁶ Hitt abban, hogy a Szabad Nép olvasásával, tanulással, a megfelelő politikai elkötelezettséggel bárkiből lehet jó kommunista. Károlyi József egyértelműen tudatta az állatkert alkalmazottaival, hogy nyitott a kritikára, sőt el is várja azt.¹⁹⁷ A hibák feltárását folyamatosan szorgalmazta, a megfelelő visszajelzéseket nagyra értékelte, valamint őszinteséget kért a párttagoktól és pártvezetőktől.¹⁹⁸

¹⁹⁰ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (2). Taggyűlési jegyzőkönyvek. 1–2. 1952. január 29.

¹⁹¹ Az állatkerti alapszervezetben a felettes pártszervek utasításainak megfelelően már 1948-ban készültek az ún. „fekete reakció” elleni harcra, és időről időre elhangzottak vallás- és egyházellenes kijelentések. A klerikálisok elleni radikálisabb fellépés igénye 1951-ben Grósz József érsek és társainak perével kapcsolatban lett a mindennapi beszéd része. BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (1). Vezetőségi ülés 1948. május 22.; Uo. (2). V. csoport: Népmvelő értekezletek. 1951. július 2. és július 10.; Uo. (2). I. csoport: Taggyűlési jegyzőkönyvek. 2. 1951. június 26.; Grósz József kalocsai érsek perével kapcsolatban lásd részletesen: A Grósz-per előkészítése, 2001.

¹⁹² BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (2). IX. csoport: Fegyelmi jegyzőkönyvek. 1951. június 22.

¹⁹³ Uo. (3). Taggyűlés. 2. 1954. június 25.; Uo. Vezetőségi ülés. Kibővített vezetőségi ülés. 1954. július 22.

¹⁹⁴ Uo. (2). I. csoport: Taggyűlési jegyzőkönyvek. 1951. július 31.; Uo. (2). Termelési értekezlet. 1952. március 11. és augusztus 5.

¹⁹⁵ Uo. (2). I. csoport: Taggyűlési jegyzőkönyvek. 3. 1951. június 26.; BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (3). Vezetőségi ülés. 1955. augusztus 13.

¹⁹⁶ Uo. (2). I. csoport: Taggyűlési jegyzőkönyvek. 1951. november 28.

¹⁹⁷ BFL, XXXV.109.c. 242. ő.e. 1956. Taggyűlések. 1956. augusztus 7. 2.

¹⁹⁸ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (2). I. csoport: Taggyűlési jegyzőkönyvek. 1951. július 31.; Uo. (2). Taggyűlés. 1953. február 24.; Uo. (3). Vegyes. Termelési értekezlet. 4. 1954. október 21.; Uo. (3). Vegyes. Munkásértekezlet. 1–2. 1955. március 3.; Uo. Termelési értekezlet. 1. 1955. november 23.

4. *Intézményvezetőből üzemigazgató*

Az állatkertért felelős Népművelési Osztály 1956. március 15-én döntött arról, hogy dr. Anghi Csabát bízta meg az intézmény vezetésével. Ekkor Károlyi Józsefet tisztségéből felmentették, de egyúttal a városligeti kert üzemigazgatói teendőinek ellátására továbbra is az állatkertnél maradt mint Anghi helyettese.¹⁹⁹ Feladata lett az állatházakban folyó munka ellenőrzése, a kert tisztaságának biztosítása, valamint a személyzeti és munkaügyi teendők ellátása.²⁰⁰ Látható, hogy leginkább a természettudományos ismereteket követelő feladatokat vette át az új igazgató.

Károlynak nem volt ellenére, hogy ismét szakmai vezetője lett az állatkertnek, az intézményvezetői ügykört egy jegyzőkönyv kíséretében átadta utódjának. A leírásban bemutatta az igazgatósága alatt elért eredményeket: az újjáépítési munkákat, az állatbeszerzést, a propagandatevékenységet, valamint a látogatószám növekedését. Továbbá javaslatokat tett a legsürgősebb feladatok befejezésére. Emellett kifejtette, hogy milyen akadályok nehezítették munkáját. Az állatkert fejlődésének gátjaként a költségvetési források elégtelenségét, az alacsony alkalmazotti létszámot és a rossz fizetéseket, valamint a nem megfelelő kádereztetést jelölte meg. Ezzel kapcsolatban megemlítette, hogy a munkaerő helytelen megválasztása miatt kellett hét vezető beosztású dolgozót elbocsátania igazgatósága alatt. Pozitívként jegyezte meg, hogy több intézménnyel és szakmai szervezettel is sikerült gyümölcsöző kapcsolatot kiépíteni, és a budapesti, valamint a kerületi pártszervezettől is hasznos politikai iránymutatást kapott. Sajnálattal közölte, hogy a vezetősége alatt két dolgozó is elhunyt műszaki baleset következtében, és nehezményezte, hogy a pekingi állatkertből kapott állatokért cserébe a magyarok semmit sem küldtek viszonzásként.²⁰¹

A beszámolót Anghi Csaba tudomásul vette és közösen, egyetértésben vezették tovább a városligeti intézményt több mint egy éven át. Ekkor Károlyi József korábbi betegsége ismét kiújult, az állatkert üzemigazgatója 1957. június 18-án hunyt el Kispesten, a XIX. kerületben, ahol egész életében lakott.²⁰²

¹⁹⁹ Anghi, 1956: 45.

²⁰⁰ Uo. 55.

²⁰¹ Uo. 45–54.

²⁰² A halál okát vérmérgezés, csontvelő pusztulásként, foglalkozását pedig állatkerti igazgatóként jelölték meg. BFL, XV.20.1. XXXIII.1.a. A1291. telercs. XIX. kerület halotti anyakönyvek. Folyószám: 315/1957.

IV. Összegzés

A két munkásigazgató közel azonos értékrendet képviselt, de különböző körülmények között működtek, és más elvárásokkal néztek szembe. Láng ugyan tisztában volt azzal, hogy a városligeti zoológiai és botanikus kertnek milyen küldetést kellene betöltenie, azonban ennek érdekében keveset tett. Igaz, erre az anyagi lehetőségek is korlátozottak voltak még.²⁰³ Károlyival szemben már elvárás volt, hogy az intézményt a darwinista tanok bemutató helyszínévé tegye, valamint bekapcsolja a természettudományos ismeretterjesztésbe.²⁰⁴ Mindezt Károlyi következetesen képviselte, és sikerült elérnie, hogy az állatkert vezetői is magukévá tették a küldetést,²⁰⁵ ráadásul a lehetőségekhez képest megfelelő anyagi támogatással rendelkezett.²⁰⁶ Károlynak már tudományosan képzett szakemberekkel is együtt kellett dolgoznia, ami nem ment mindig súrlódásmentesen. Mivel a tömeges létszámleépítés Láng idejében már lezajlott, ezért Károlyi csak korlátozottan élhetett az elbocsátás fegyelmező eszközével. Az 1948–1949-ben drasztikusan csökkentett létszám hátrányait még évtizedekkel később is megéreztek az állatkerti igazgatók, ezért válhatott bűnbakká Láng, míg Károlyi emléke inkább semleges megítélés alá esett a korábbi szakirodalmi munkákban.

Az államosított cégek, valamint a hivatalok és intézmények élére a munkásigazgatók határozott célokkal érkeztek. Feladatuk az volt, hogy a szocializmus építése érdekében a termelést maximalizálják, valamint a dolgozókat a felelősségteljes munkavégzésről meggyőzzék, és elvárták tőlük, hogy a párt ideológiai és erkölcsi céljait a párttagok és a pártonkívüli alkalmazottak között is érvényesítsék.²⁰⁷ Ebből a szempontból az 1948 és 1956 között működő állatkerti vezetők nem váltották be a hozzájuk fűződő reményeket.²⁰⁸ A gyűléseken és értekezleteken elhangzott felszólalásaik alapján egyértelmű, hogy az általuk elvárt munkafegyelmet nem sikerült megteremteni. A munkaidőcsalás, az intézményi vagyon

²⁰³ BFL, VIII.3821. 6. doboz. Levelezések 1949–1956. (2). 560/1949. á.sz. A Budapesti Állat- és Növénykert célkitűzései. 1949. november 3.

²⁰⁴ BFL, XXIII.101.a.1. 1953. március 11. 38.

²⁰⁵ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (2). I. csoport: Taggyűlési jegyzőkönyvek. 2.1951. június 26.; Uo. VII. csoport: Szakszervezeti taggyűlés és termelési értekezlet. Termelési értekezlet. 1951. július 11.

²⁰⁶ BFL, XXIII.101.a.1. 1954. március 5. 19.

²⁰⁷ Balogh-Ebner, 2017; Cserhalmi, 1983: 189.

²⁰⁸ Az állatkert mindkét munkásigazgatója más szakmából érkezett, ráadásul semmilyen zoológiai vagy botanikai tapasztalattal nem rendelkezett, ez szinte lehetetlenné tette, hogy az intézmény dolgozói elfogadják vezetőiknek őket. Nehezítette feladatukat, hogy a városligeti kert alkalmazottai nagyon nehéz anyagi és szociális körülmények között éltek, így nehezen tudták motiválni őket az aktív párttevékenységre, és többségüket az életkörülményeik javulásának hangoztatása sem győzte meg.

eltulajdonítása, a pazarlás, a munkahelyi alkoholfogyasztás megszüntetése terén nem értek el tartós eredményt. A felettes hatóságok vizsgálatai minden egyes alkalommal rengeteg hibát, kijavítani valót talált az állatkert működésében. A városligeti kertben nincs nyoma annak, hogy a dolgozók munkamoráljára pozitív hatást tett volna, hogy egykori kétkezi munkások irányították az intézményt. A pártfegyelem megszilárdításában is kudarcot vallottak a munkásigazgatók, a helyi alapszervezet vezetőinek állandó civakodása nem szűnt meg, és a kerületi pártbizottság is rendszeresen kinyilvánította elégedetlenségét.²⁰⁹

A munkafelajánlások és munkaversenyek terén látszólag sikereket értek el, de ezek csak helyi szinten voltak jelentősek. Egy-egy korlát lefestése vagy állatház kitakarítása valójában nem sokkal járult hozzá a magyar gazdaság fejlődéséhez. Kivételt képez ez alól a békekölcsönök jegyzése, amire az évek múlásával egyre könnyebben lehetett a dolgozókat rávenni.²¹⁰

A szocializmus építésére elkötelezett magyarországi vezetők nem csináltak titkot az államosítás során kinevezett munkásigazgatók személyéből, sőt büszkéek voltak rájuk, ezzel is erősítve a munkások hatalomszerzéséről szóló propagandát.²¹¹ A „nép gyermeke” szimbólum alkalmasnak mutatkozott arra, hogy a korábbi tőkések vezette gyárakban és üzemekben a munkásokkal szemben megértő, a közös célkitűzésekért együtt küzdő új vezetőség képe erősödjön meg.²¹²

A korabeli sajtó sokat foglalkozott az állatkerttel, mindig beszámolt az aktuális rendezvényekről, a Szabadtéri Színpad műsoráról, illetve az új állatok érkezéséről, az intézmény vezetői azonban nem kerültek az újságok címlapjára. Előfordult olyan, hogy Láng István nevét még pontosan leírni sem tudták,²¹³ így nem meglepő, hogy róla nem maradt fent olyan fénykép, amelyen egyértelműen beazonosítható lenne.²¹⁴ Ezen a téren csak a Ludas Matyi vicclap karikatúrái adnak támpontot, ugyanis két humoros rajz is született Lángról, amelyekben nem titkolták hozzáértésének hiányát.²¹⁵

²⁰⁹ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (3). Vezetőségi ülés. 1954. november 20.

²¹⁰ BFL, XXXV.109.c. 21. ő.e. (3). Taggyűlés. 1955. szeptember 20.; Uo. Vegyes. Termelési értekezlet. 1955. november 23.

²¹¹ Kinevezték a szombathelyi államosított üzemek vállalatvezetőit. *Szabad Vasmegye*, 1948. március 27., 1–2.; Miénk a gyár. *Szabad Nép*, 1948. március 27., 3.

²¹² Az újságok rendszeresen beszámoltak a munkásigazgatók kinevezéséről, eredményeikről, előéletükről. Lásd például Munkásigazgatók. *Szabad Nép*, 1947. november 30., 7.

²¹³ R.V.: Elvámolták az oroszlánt... *Kis Újság*, 1949. május 26., 2.; Melach fogyókúrázik... *Világosság*, 1949. március 15., 8.; Nagy Tibor: Az újjászületett állatkert... *Kis Újság*, 1950. július 30., 7.

²¹⁴ Az állatkerttel kapcsolatos filmhíradókban valószínűleg feltűnik Láng István is. Az ipartestületi iratok alapján átlagos testalkatú, barna hajú, barna szemű volt az egykori cipész, ami nem sok támpontot ad beazonosításához. Újra benépesült az állatkert, 1948.; A budapesti állatkert új állatai, 1949.

²¹⁵ Paradicsommadarak érkeztek az állatkertbe. *Ludas Matyi*, 1949. március 18., 2.; Új vadállatok

Ludas Matyi, 1949. március 18-i szám.

Károlyi Józsefet is csak elvétve említették meg a napisajtóban, róla azonban még egy karikatúra sem született.²¹⁶ Az államosított üzemek élére kinevezett munkásigazgatók létét mind a Rákosi-korszakban, mind a Kádár-korszakban a szocialista gazdaság kiépítésének egyik legfőbb elemének tartották.²¹⁷ Így az sem számított kirívónak, hogy az állatkertet munkásokból lett igazgatók vezették. Azonban az ötvenes évek második harmadára a városligeti zoológiai és botanikus kert esetében a főváros döntéshozói közel nyolc év után belátták, hogy csak tudományosan képzett, gyakorlati szaktudással rendelkező igazgató tudja felvirágoztatni és a természettudományos ismeretterjesztéséhez szükséges színvonalra emelni az intézményt.²¹⁸

érkeztek a pesti állatkertbe. *Ludas Matyi*, 1949. június 3., 8.

²¹⁶ 1 perc telefon. *Esti Budapest*, 1955. május 27., 1.; Keddi mozaik. Károlyi József. *Népakarat*, 1957. július 23., 4.

²¹⁷ Cserhalmi, 1983: 169–194.

²¹⁸ Szidnainé, 1991: 111.

V. Felhasznált források és szakirodalom

Levéltári források

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

IV.1407.c. Budapest Székesfőváros Polgármesterének iratai (1873–1950). Polgármesteri Ügyosztályok központi irattára 1930–1950.

IV.1414.a. Székesfővárosi Számszék iratai. Általános iratok 1931–1949.

IV.1420.m. Székesfővárosi tisztviselők és alkalmazottak nyilvántartásainak gyűjteménye 1873–1968.

IV.1479.d. X. kerületi Elöljáróság iratai. Iparügyi nyilvántartások.

IV. 1483.b. XIV. kerületi Elöljáróság iratai. Iparlajstrom kötetek.

XVII.1502.b. Néphatalmi és különleges feladatokra alakult bizottságok. Budapest Székesfőváros intézményeihez, vállalataihoz kiküldött igazolóbizottságok iratainak gyűjteménye. Igazolási ügyek iratai.

VIII.3821. Fővárosi Állat- és Növénykert iratai 1912–1993. 3. doboz. Minisztériumi vizsgálat anyaga 1953., 5. doboz. Levelezések 1949 (1. dosszié), 6. doboz. Levelezések 1949–1956. (1–3. dosszié)

IX.2016.c. A Budapesti Cipészek Ipartestülete iratai. Mester-, segéd- és tanoncnilyvántartások 1889–1949.

XXIII.101.a.1. Budapest Főváros Tanácsa tanácsülési jegyzőkönyvei 1950–1990. https://library.hungaricana.hu/hu/collection/leveltari_iratok_bpftjkv_tu/ (Utolsó letöltés: 2021. február 26.)

XXIII.102.a.1. Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtó Bizottsága üléseinek jegyzőkönyvei 1950–1990. https://library.hungaricana.hu/hu/collection/leveltari_iratok_bpftjkv_vb/ (Utolsó letöltés: 2021. február 26.)

XXIII.114. Budapest Fővárosi Tanács VB Népművelési Osztályának (1968-tól Főosztály) iratai (1950–1971). Fővárosi Állat- és Növénykert ügyei (3-314/1950–1951)

XXIX.2001. Csepel Művek Személyzeti iratainak gyűjteménye. XX. század

XXXV.95.a. Magyar Dolgozók Pártja Budapesti Bizottságának iratai. Vezető testületek iratai 1948–1956. MDP Budapesti Pártválasztmányának ülései. 1948. augusztus 18. https://library.hungaricana.hu/hu/view/BUDAPESTMDP_35_95_a_0005/?pg=80&layout=s (Utolsó letöltés: 2021. február 26.)

XXXV.95.f. Magyar Dolgozók Pártja Budapesti Bizottságának iratai. Káderosztály iratai 1948–1956.

XXXV.109.c. Magyar Dolgozók Pártja XIV. Kerületi Bizottságának iratai. Alapszervezetek iratai 1948–1956. 21. ő.e. (1–3. dosszié) és 242. ő.e.

XXXV.109.a.3. Magyar Dolgozók Pártja XIV. Kerületi Bizottságának iratai. Vezető testületek iratai. Pártbizottsági ülések 1948–1955.

XXXIII.1.a. Anyakönyvek másodpéldányai 1895–1980. Digitalizált mikrofilmeken kutathatóak: BFL, XV.20.1.

XXXIII.1.b. Anyakönyvek kapcsolatos egyéb iratok 1898–2018.

Fővárosi Állat- és Növénykert (FÁNK)

Munkaügyi Irattár 2. doboz. Személyi kartonok 1955–1956.

Korabeli sajtó

Esti Budapest, 1955

Kis Ujság, 1949, 1950

Ludas Matyi, 1949

Népakarát, 1957

Szabad Nép, 1947–1948

Szabad Vasmegye, 1948

Világosság, 1949

Filmhíradók:

Újra benépesült az állatkert, 1948

Újra benépesült az állatkert. 1948. március. UEFI Magyar Filmhíradó 3.

<https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=6688>

(Utolsó letöltés: 2021. február 26.)

A budapesti állatkert új állatai, 1949

A budapesti állatkert új állatai. 1949. június. Magyar Filmhíradó 27.

<https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=9940>

(Utolsó letöltés: 2021. február 26.)

Felhasznált irodalom

A Grössz-per előkészítése, 2001

Szabó Csaba (szerk.): *A Grössz-per előkészítése 1951*. Budapest, Osiris, 2001.

A romokból újjászülető Állatkert, 2015

A romokból újjászülető Állatkert. 2015. január 27.

<https://zoobudapest.com/rolunk/hirek/a-romokbol-ujjaszuleto-allatkert>

(Utolsó letöltés: 2021. február 26.)

Anghi, 1956

Anghi Csaba (szerk.): Az Állat- és Növénykert 1956. évi évkönyve. Budapest, Fővárosi Állat- és Növénykert, 1956.

Anghi, 1957

Anghi Csaba (szerk.): Az Állat- és Növénykert 1957. évi évkönyve. Budapest, Fővárosi Állat- és Növénykert, 1957.

Az Állatkert története, 2016

Az Állatkert története. Újjáépítés a háború után. 2016. június 9.

<https://www.zoobudapest.com/rolunk/hirek/ujjaepites-a-haboru-utan>

(Utolsó letöltés: 2021. február 26.)

Balogh-Ebner, 2017

Balogh-Ebner Márton: Kommunista munkásigazgató a Ganz Hajógyár élén. Janza Károly esztendőszerepének mozaikjai. Napi történelmi forrás, 2017. június 6.

<https://ntf.hu/>

(https://ntf.hu/index.php/2017/06/01/kommunista_munkasigazgato_a_ganz_hajogyar_elen/)

(Utolsó letöltés: 2021. február 26.)

Cserhalmi, 1983

Cserhalmi Imre: *Történelmi kulcsátvétel. Interjúk államosító igazgatókkal*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1983.

Feitl, 2019

Feitl István: *Az államszocialista korszak álméletje*. Budapest, Országház Könyvkiadó, 2019.

Gáspár, 1990

Gáspár Ferenc: A főváros önkormányzati közigazgatása 1945 után. In: *Összeállítás a budapesti közigazgatási önkormányzat múltjából*. Szerk. Lőrincz Lajos. Budapest, Főszinform, 1990. 183–226.

Hajdu, 1992

Hajdu Tibor: A Rajk-per háttere és fázisai. *Társadalmi Szemle* 1992/11. 17–36.

<http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/szakirod/hajdutib.htm>.

(Utolsó letöltés: 2021. február 26.)

Horváth–Majtényi–Tóth, 1998

Horváth Sándor – Majtényi György – Tóth Eszter Zsófia: Élmunkások és sztahanovisták. Munkaverseny a Szovjetunióban és Magyarországon. *História* 1998/8. 29–32.

Mautner, 2017

Mautner Zoltán: Viták egy pozíció körül. Nadler Herbert kinevezése az állatkert élére. *Századok* 2017/5. 1122–1160.

Mautner, 2017a

Mautner Zoltán: Egy állatkerti karrier. Szombath László 30 éves pályafutása. *Kaleidoscope* 2017/4.

<http://www.kaleidoscopehistory.hu/index.php?subpage=cikk&cikkid=333>

(Utolsó letöltés: 2021. február 26.)

Mihályi, 2018

Mihályi Péter: *Rendszerváltás és elitcsere 1945 után. 70 éve történt a magyarországi gyáripar államosítása*. Műhelytanulmányok MT-DP 2018/13. Budapest, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet.

<https://www.mtaki.hu/wp-content/uploads/2018/08/MTDP1813.pdf>

(Utolsó letöltés: 2021. február 26.)

Szekeres, 1985

Részletek Goda Gábor visszaemlékezéseiből. In: Szekeres József (szerk.): *Budapest Főváros Levéltára Közleményei '84*. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 1985. 387–405.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_Bflk_1984/?query=%22Goda%20G%C3%A1bor%22&pg=416&layout=s

(Utolsó letöltés: 2021. február 26.)

Schwarcz, 2009

Schwarcz András: Teljes elitváltás Magyarországon a második világháború után. *Politikatudományi Szemle* 2009/1. 117–138.

https://poltudszemle.tk.hu/citacio/pdf/2009_1_Teljes_elitvaltas_Magyarorszagon_a_masodik_vilaghaboru_utan.pdf

(Utolsó letöltés: 2021. február 26.)

Szidnainé, 1991

Szidnainé Csete Ágnes: *A 125 éves budapesti Állat- és Növénykert története*. Budapest, Fővárosi Állat- és Növénykert, 1991.

Zinner, 2013

Zinner Tibor: „A nagy politikai affér”. *A Rajk-Brankov ügy*. I-II. Budapest, Saxum Kiadó, 2013.